

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐԼՈՒՅԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

ՕՐԵՐԻ ՀԵՏ

«Հայերից հետո հերթը ձե՛զ է հասնելու»

Ներկա համարի 3-րդ էջում անգլերենից թարգմանաբար հրատարակվող Բաց նամակը իսկապես ուժագրավ է ու գործնադար կարելու:

Առաջին՝ նամակն ուղղված է նաև հրեա հասարակությանը, որը Իսրայելում կամուրջի գծով է ադրբեջանական հակահայկական ֆարոգչության ազդեցության ներքո երբայական կառավարության շահադիսական մեղսակցությանը: Մի միջավայր՝ որը մեր անփութության հետևանքով անմասն է մնում հայերիս համար:

Երկրորդ՝ նամակն ստորագրված է ազգությամբ հրեա հայազե գիտնականների կողմից, որոնք հանդես են գալիս արմատական սեմականության դաժնաբանության դիրքերից առանց սեքսիզմների, որը ավելի ազդեցիկ է դարձնում նրանց խոսքը հասկալիս հրեական միջավայրում:

Երրորդ՝ նամակի բովանդակության հենք, բացառությամբ որոշ եզրակացությունների, կազմում են դասնազիսական իրողություններ, որոնք ավելի համոզիչ են դարձնում նամակագիրների դաժնաբանությունը:

Չորրորդ՝ նամակում ես մեկ անգամ ֆննդաբանվում է Իսրայելի հաջողական կառավարությունների շահադիսական եւ անհեթեթոր են խանդոս վերաբերումը Հայոց ցեղասպանության փաստը չճանաչելու հարցում:

Հինգերորդ՝ նամակը զուգահեռաբար եւ անուղղակիորեն ընդգծում է մեր դասնազիսական ու ֆաղափազական մեթոդները ընդհանրացած վիճակը, ծուկությունն ու անգործունեությունը: Միաժամանակ, դարձյալ անուղղակի կերպով, մասնավորապես է մեր հաջողական կառավարությունների անձեռնհասությունը, իսկ ներկա կառավարության ատիկարությունը միջազգային աստիճանում հակաֆարոգչական աշխատանքի սանելու գործում, հասկալիս Իսրայելի նման փոքր, բայց մեծազդեցիկ երկրում, որտեղ ադրբեջանական նախաին գործուն, դրան գումարած՝ նախկին բավելքնակ եւ նույնիսկ թիֆլիսաբնակ հրեական բավական ազդեցիկ համայնքի առկայությունը հարմար միջավայր են ստեղծել հակահայկական ֆարոգչության համար:

«Ազգ»ը սարիների ընթացում հաճախ է ֆննդաբանել Իսրայելի կառավարություններին եւ հրեական միջազգային որոշ կազմակերպություններին ու անհասների գործողությունները՝ ինչ վերաբերում է Հայկական դեմոկրատիայի ու հայ ժողովրդի շահերին նրանց հասցրած հարվածներին, որոնցից վերջինը, ամենացածրագինը, եղավ իսրայելական ԱԹՍ-ների զանգվածային կիրառումը Արցախում վերջին դասնազիսական, իսկական՝ մեթոդից հարված, որին զոհ գնացին այնքան կյանքեր՝ զինվորական թե ֆաղափազիական:

Մեր թերթը ֆննդաբանել ու ֆննդաբանելու է Իսրայելի կառավարող ժողովրդի վարած հակահայ ֆաղափազանությունը, ի մասնավորի՝ 1948-ի դասնազիսական օրերին ցեղասպանությունից մազադուրծ հայերին Հայֆայից ու Յաֆայից վերադառնալու, նրանց կրկնակի անգամ փախսական դարձնելու դասնա-

կան փաստը, ինչպես նաև 1967-ի դասնազիսական հետո, Երուսաղեմի, այո՛, 1500-ամյա հայկական կալվածների եւ դասնազիսական իրավունքների յուրացման եւ իրավազրկման փորձերն ու փաստերը: Քննադատել ենք եւ շարունակելու ենք ֆննդաբանել. դա մեր իրավունքն է: Բայց չենք ընդունում նամակագիրների մեղադրանքները որոնումը, թե, իբր, «հակահրեականությունը (antisemitism) խոր արմատներ ունի եւ բնորոշ է Հայաստանին»: Եթե որդես «հակահրեականության խոր արմատներ» աղագույց նամակագիրները նկատի ունեն անցյալ սարի եւ նախորդ սարիներին Երուսաղեմի ճակատագրի հուշարձանի դեմ կատարված վանդալիզմը, աղա լավ է, որ նրանք նամակագիրներն իրենք են հաստատում սարբեր երկրներում նման սրբադժուրթությունների փաստը, որին զոհ են դառնում նաև Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված խաչքարերը: Մեր թերթը հետևողականորեն անհատ է եղել նման արարների նկատմամբ, որոնք չունեն որեւէ արդարացում: Մենք դասադարձել ենք նման արարները նաև մեր երկրում, ֆննդաբանել նաև ու հասկալիս ֆաղափազի իբխանություններին՝ անհրաժեշտ աշարջությամբ ու հոգասարությամբ այդ եւ նման հուշարձաններին չվերաբերվելու համար: Նման արարները, մեր խորին համոզմամբ, անարգում են հենց այն արժեքները, որոնց համար ցեղասպանվեցին մեր ժողովրդի զավակները, հայրենագրվեցին շատերը: Մանավանդ որ, նման արարները ճի ծառայություն են Բավի ֆարոգչամեթոդային համար, որը փողի ու նավթի փաթեթավորմամբ դրանք մասուցում է հրեա անմեղսունակ հանրությանը՝ որդես «հակասեմականության» «աղագույց»: Այնինչ մեր երկու ժողովուրդների միջեւ դասնականորեն եղել է եւ այժմ էլ գոյություն ունի ընդամենը մրցակցություն, խանդ, նույնիսկ նախանձ, բայց ոչ ատելություն ու թեմանամբ: Թվում է՝ Ալիե-Երդդան ֆարոգչամեթոդային հաջողվել է իր ազդեցությունը սարածել Բաց նամակն ստորագրած հմուտ հայազեների վրա, որոնց հավանաբար ծանոթ են ժողովրդային մակարդակում հայ եւ հրեա հարաբերությունների մթնոլորտին վերաբերող հարյուրավոր անեկդոտներ, որոնցից մեկը ավելորդ չի լինի այստեղ հիշատակել: Մահամերձ մի ծերունի հրեա իր սնարի մոտ է հրավիրում որդիներին՝ վերջին կսակը չալու: Ծերունին որդես վերջին դասնազիսական հանձնարարում է... դաժնաբանել հայերին: Եվ սենեկով որդիների զարմանքը՝ ավելացնում. «Քանզի հայերից հետո հերթը ձեզ է հասնելու»: Ու նոր բովանդակությունը չալու սովեթական ժողովրդի մնացած այս «կսակին», առանց կասակի մեր կողմից ավելացնենք՝ հայերին ճնշելուց հետո Ալիե-Երդդան երկսայր յաթաղանը հասնելու է հրեաներին...

Համենայնդեպս կարծում ենք, որ, թեև ուժացած ու սեղ-սեղ հայերիս համար անընդունելի, հրեա հայազեների Բաց նամակը զգասացնող նշանակություն կունենա մեր երկու ժողովուրդների լայն զանգվածների համար:

ՏԱԿՈՒՆ ԱՎԵՏԻՔՅԱՆ

Արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններ

Երեկ սեղի է ունեցել Նիկոլ Փաշինյան-Գագիկ Ծառուկյան հանդիպումը, որի ընթացում կողմերը արձանագրել են, որ երկրում ստեղծված իրավիճակից լավագույն ելքը արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններն են: Մի ելք՝ որին կողմնակից են նաև նախագահ Արմեն Սարգսյանը, «Լուսավոր Հայաստան» կուսակցության ղեկավար Էդմոն Մարտիրոսյանը, ինչպես նաև Փաշինյանի «Իմ ֆայրը» խորհրդարանական մեծամասնությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է ՀՀ երկրորդ նախագահ Ռոբերտ Զոհարյանին, նա իր հարցազրույցներից մեկում թեև դեմ էր արտահայտվել նման ընտրություններին, սակայն կայանալու դեղում դրանց անողայման մասնակցելու իր դաստիարակությունը էր հայտնել: Առայժմ հստակ չէ ընդդիմադիր «Հայրենիքի փրկության շարժման» դիրքորոշումը, որը միջոց բացառել է նման ընտրությունների անցկացումը Փաշինյանի վարչապետության ժայնամներում:

Հայերի արյունով կնքված ռուս-թուրքական դայմանագրի հարյուրամյակը

ԵՐԿԱՆՆ ԱԶԱՏՅԱՆ

Մինչ Հայաստանը ողբում է Ադրբեջանի դեմ մղված 44-օրյա դասնազիսական դասնազիսական ընտրությունը, Ռուսաստանն ու Թուրքիան տոնում են մեկ այլ ցավալի սարեղարձի՝ 1921 թվականի Մոսկվայի դայմանագրի հարյուրամյակը, որ ձեռավորեց Հայաստանի եւ Թուրքիայի սահմանները՝ վճռելով դասնական Հայաստանի ճակատագիրը: 1921 թվի մարտի 16-ին կնքված Մոսկվայի դայմանագրի ներկա հարյուրամյակի տոնակատարությունը սկսվեց մարտի 15-ին թուրքական խորհ-

րավարությունը ստիպեց Հայաստանին ստորագրելու Կարսի դայմանագիրը: Կարծես միջազգային բանասերկությունները բավական չէին խոչընդոտելու նորափոթ հանրապետության արտաքին հարաբերությունների կայացմանը, Երուսաղեմի սեղի ունեցող ներքին խլրոսումները արգելիս հանդիսացան, որ Հայաստանը մասնակցի Մոսկվայի դայմանագրի սկսական փուլի բանակցություններին: Խորհրդային կարգերը Հայաստանում հաստատվեցին 1920 թվականի դեկտեմբերի 2-ին, եւ նոր կառավարությունը արդեն Մոսկվա էր ուղեւորել իր դասնազիսական դայմանագրի մասնակցությունը:

դարանում, Անկարայում ռուս դեսպան Ալեքսեյ Երխովի մասնակցությամբ, թուրքական խորհրդարանի խոսնակ Մուսթաֆա Սեմսոդը հայտարարեց, որ «Ռուսաստանը ոչ միայն մեր հարեանն է, այլև մեր դեղի աղագա ճանադարի բարեկամն ու համագործակիցը»: Ռուսաստանը հաճոյախոսությամբ դասասխանեց շնորհավորելով Թուրքիային երկու երկրների միջեւ հաստատված դիվանագիտական կադերի հարյուրամյակի առթիվ եւ ավելացրեց. «Այսօր (երկրորդամյա հարաբերությունները) սերացման փուլում են, անշեղորեն առաջ գնալով դեղի ռազմավարական գործընկերության մակարդակը որոշ ոլորտներում, ինչը կարելու գործն է ամրադնելու համար կայունությունն ու անվանագրությունը սարածաբանում»: 1921 թվի Մոսկվայի դայմանագիրը հեազայում լրացվեց նույն սարվա հոկտեմբերի 13-ին Կարսում կնքված դայմանագրով: Պասնականորեն ռուս-թուրքական հարաբերությունները միջոց էլ զարգացել են ի հաշիվ Հայաստանի: Մոսկվայի դայմանագիրը վերջնականորեն ձեռավորեց Հայաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ գոյություն ունեցող սահմանը, առանց Հայաստանի մասնակցության: Հեազայում էլ, երբ խորհրդային իբխանությունը ամրադնվեց Հայաստանում, կենտրոնական կա-

թյուններին, բայց կես ճանադարին, 1921 թվի փետրվարի 18-ին սեղի ունեցավ Հայ Յեղափոխական Դաժնակցության կազմակերպած աղասամբությունը, որի ձեռավորած կառավարությունը՝ անկախ Հայաստանի վերջին վարչադես Սիմոն Վրացյանի գլխավորությամբ, հեազարով Մոսկվային սեղեկացրեց, որ դասնազիսականությունը լիազորված չէ ներկայացնելու հեղափոխական նոր կառավարությունը: Միեւնույն ժամանակ այդ նորակազմ կառավարությունը Թուրքիային էր դիմում օգնության խնդրանքով: Անուշտ թուրքերը ոչ մի օգնություն էլ չցուցաբերեցին եւ թողեցին, որ հայերը ջարդեն միմյանց: Քաղաքացիական դայմարը հավելյալ 20 հազար մարդու կյանք խլեց՝ նախանձ ու Երուսաղեմ կենտրոնական սեղի խորհրդային իբխանությունը: Այսդիտով խորհրդային ռուսներն ու թուրքերը ամարդար վերաբերվեցին Հայաստանի հանդեղ եւ նրա բացակայությանը ստորագրեցին Մոսկվայի դայմանագիրը, որը մերժում էր ընդունել նախկինում ստորագրված բոլոր դայմանագրերը, որոնք անբարեմդաս էին Թուրքիայի համար: Դա նշանակում էր, հասկանալիորեն, չեղարացնել 1920 թվականի օգոստոսի 10-ին ստորագրված Սեղի դաժնագիրը:

ՅԱԿՈՒ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Երեք կապիկները

Չեմ գիտեր ո՞վ հնարեր է այդ նշանաւոր երեք կապիկներու նկարը, կամ քանակը, ուր անոնց մէ մէկը իր աչքերը փակած է, երկրորդը՝ բերանը, իսկ երրորդն ալ՝ ականջները: Փոքր տարիքէ զբաւած են զիս անոնց արտայայտութիւնները, սակայն նայած եմ ու անցած, առանց խորը թափանցելու, արուեստագէտին յաստատարող հասկնալու: Յետոյ ամուսնուս հասկցայ ու վերագրեցի մարդոց, որոնք կարգ մը կարեւոր բաներ չեն ուզեր տեսնել, կամ չեն ուզեր զգոյճնի մը դուրս տալ, կամ վաստակողութիւններ, կամ բանբասաններ չեն ուզեր լսել: Սակայն երբ մեծցայ ու ճանչցայ աշխարհը իր փոփոխուող իրավիճակներով, տեսայ աշխարհի մէջ յաստատուածները: Իսկ երբ սկսայ ֆիչ մը ծանօթանալ ֆաղափական խոհանոցին մէջ կրակի վրայ դրուածներուն, հասկցայ, որ այդ կապիկներու նկարը զիր մը լեցնելու չափ իմաստութիւն կը դարձնակէ: Տեսայ ու հասկցայ, թէ որքան ճիշդ բնորոշած է մարդկային, թէ ֆաղափական ու դիւանագիտական աշխարհը, ինծի անծանօթ այդ մտաւորական արուեստագէտը:

ՄԱԿ-ի մէջ Սուրիոյ ներկայացուցիչ, անուանի դիւանագէտ Դոկտ. **Պաշտար Ալ Գաթարին** վերջերս իր ելոյթի ընթացքին ի մէջ այլոց՝ ըսաւ, թէ Սուրիոյ իրախիսի նախապատերազմէն առնուաւ 200 հազար տարած նախքան կը գողցուի, գողցուած է նաեւ երկրի «Մոլիսակ ոսկի» անուանուող Սուրիոյ հռչակաւոր բանակի բերէն 40 հազար թօն. հազարաւոր հեթաբ ցորենի դաշտերը հրդեհուած են, գողցուած է հինգ միլիոն գլուխ ոչխար...:

Ամուսնուս գողը եւ անոր մեղակիցները յայտնի են, սակայն միջազգային ֆաղափականութեան ներկայացուցիչ երեք կապիկները իրենց փակ աչքերով, փակ բերանով ու փակ ականջներով ոչինչ ընելու ընդունակ են, այնքան ասեմ, որ չեն ուզեր տեսնել եղած անարդարութիւնները, չեն ուզեր լսել ցաւասանց վիրաւոր ու սգաւոր ֆաղափացիին բողոքները ու բերանին փակ կը լռեն ի տես եւ ի լուր այս բոլորին: Այս բոլորը կ'ընեն, քանի որ Սուրիան որդէս արքանեակ չի դառնար իրենց ծիրին մէջ եւ կը շարունակէ անկախ մոլորակ մնալ:

Սխալեցայ, «կը շարունակէ» ի փոխարէն՝ «կը փակաւոր» միտք ըսելի, քանի որ այս տեսանկյան յաստատարող շատ բաներ գլխիկայր քոչեց ու Սուրիոյ նման իմնուվար, ազգա-անկախ երկիր մը ակամայ արքանեակի վիճակ ստացաւ, երբ իրեն օգնութեան փութացող երկու այլ մոլորակներ զայն արքանեակի վիճակի մէջ դրին:

Յաւախին այն է, որ այսօրուան եօթը աստղանի յանդուրներ ունեցող կարգ մը արքայական երկիրներ ժամանակին այնքան աղքատ ու յետամնաց էին, որ ժողովուրդը անվարժի, ոչինչներու մէջ կը լողար եւ մարտնչուէր կը սնուէր, մինչ Սուրիան զարգացում կ'ապրէր ու կը փայլէր իր տեսանկյան մը ազգային ու յարաբարական խճափարներու խաղաղ ու համերաշխ գոյակցութեամբ, իր համալսարաններու մակարդակով, իր մտաւորականներու սերունդով, կամանց յարգելի ազատութիւններով եւ իրաւունքներով, իր աղաւթութեամբ, իր բերքունի եւ ուստեսելի-նին առատութեամբ եւ աշխատութեամբ: Այսօր, այդ Սուրիան դարձած է սգաւոր մայր մը, որ արնամամ եղած՝ իր անցեալի փառքը կ'երագէ, ու ահա՛ տար զարիւր ի վեր կը տուայի իր լիարժէք տարածքային անբողջականութիւնը յառաջանելու եւ լրիւ անկախանալու համար:

Հարիւրազարաւոր զոհեր, բազմախաբիւր ֆանդուած ֆաղափներ, աւաններ ու գիւղեր, դորոցներ ու հիւանդանոցներ, մշակոյթի կեդրոններ ու աղօթատներ... ո՞չ կանոնաւոր ելեկրակայանութիւն, ո՞չ վարելանիւթ, ահաւոր սուղ, անմասշտաբ սննդամթերք, որ տուրի աճին հետ թեւանցուկ կը բարձրանայ, հասնելու համար նախկինին հարիւրապատիկ: Ու այս բոլորը կարծես բաւարար չեն, Ամերիկան կը շարունակէ անընդհատ նոր յաստատուելու ենթակէլ այս «անհնազանդ» երկիրը, որ միւսներուն նման իր սայլին չի կաղովիր:

«Ազգ» ի անցեալ համարի խմբագրականի խորագրը միամտաբար կ'ընել կ'արժէ՞ «Իրաւունքի ոյժ, թէ՛ ոյժի իրաւունք»... Այլեւս ի՞նչ իրաւունք, ի՞նչ արդարութիւն...:

Երեք կապիկները դեռ կը շարունակեն կոյր, խուլ ու յամր մնալ:

**«Ռազմական գործողութիւնն են ձեռնարկելու իմպերիալիստական Հայաստանի դեմ եւ ապահովելու Արրեջանի խորհրդայնացումը»
Մուսաֆա Քեմալը Մոսկվայի պայմանագրին ընդառնալով հասկատուեց ի Լենինին**

Թուրքագետ

Մարտի 16-ին լրացավ 1921 թ. Մոսկվայում Ռուսաստանի Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Սովետական Հանրապետության կառավարության եւ Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովի կառավարության միջեւ ստորագրված բարեկամության եւ եղբայրության դաշինքագրի հարյուրամյակը: Դրա ստորագրման յաստատարութիւնը շարադրված է նախաբանում, որտեղ մասնաւորապէս է. որ ստորագրող կողմերը «բաժանելով ազգերի եղբայրության եւ ժողովուրդների իմնորոշման սկզբունքները, նշելով իրենց միջեւ գոյություն ունեցող համերաշխությունը իմպերիալիզմի դեմ մղվող պայքարում, ինչպէս նաեւ այն իրողությունը, որ երկու ժողովուրդներից մեկի համար ստեղծված ամեն տեսակ դժվարությունները վաստակւած են մյուսի դրությունը, եւ անբողջուն խանդավառված միմյանց միջեւ մշտական արտաքին փոխհարաբերություններ եւ երկու կողմերի փոխադարձ շահերի վրա հիմնված անխաղաղ բարեկամություն հաստատելու ցանկությամբ, որտեղից կ'մտնէ բարեկամության եւ եղբայրության դաշինքագիր»:

Կարծում եմ այս նախաբանի ոգով ստորագրված դաշինքագրի բովանդակությունը, հասկալի Հայաստանի տեսանկյունից, մեկնաբանության կարիք չի զգում: Սակայն դրա դրոյթները, այնուամենայնիվ, հարցականներ առաջացնում են: Օրինակ՝ 1-ին հոդվածում նշվում է. «Թուրքիա հասկացության տակ սույն դաշինքագրում հասկացվում են այն տարածքները, որոնք մտնում են 1920 թ. հունվարի 28-ին ընդունված թուրքական «Ազգային ուխտ» մէջ»: Մինչդեռ Իզմիրը ուխտի մէջ չէր մտնել, քանի որ երբեք Օսմանյան կայսրության մաս չի կազմել, ինչի մասին նշել են թուրք մտաւորական **Ռազմի Չարաֆուն**, յաստատար **Ալեք Զոյուր** եւ ուրիշներ:

Դաշինքագրի 2-րդ հոդվածով «Թուրքիան համաձայնվում է Վրաստանից զիջել Բաթումի նախապատերազմում ու ֆաղափը»: Առիթունով միջոցաւորական հարաբերություններում զիջումը միակողմանի չի լինում: Մասնաւորապէս որ Վրաստանն արդեւ խորհրդայնացվել էր, այսինքն ֆեմալականները Բաթումն իրականում զիջել էին ԽՍՀՄ-ին: Պարագալի չգիտեմ, թէ Բաթումի դիմաց Ռուսաստանի խորհրդային Հանրապետությունը ի՞նչ է զիջել թուրքական կողմին, չհասկանալ Իզմիրը: Զգիտեմ նաեւ Մոսկվայի դաշինքագրի գաղտնի հոդվածների մասին, էլ չեմ խոսում դրանց բովանդակությունից: Օր. Լոզանի դաշինքագիրը, որ ունեցել է գաղտնի հոդվածներ, թուրք հեղինակները նշում են առանց բովանդակությունը բացահայտելու:

Հարկ է նշել, որ Ռուսաստանի բոլշեւիկյան իշխանութիւնների մերձեցումը ֆեմալականների հետ տեղի էր ունեցել նախքան 1921 թ. Մոսկվայի դաշինքագրի ստորագրումը: Ռուսները էլ թուրք հեղինակները չտեսաւր դրանում գաղտնի

հոդվածների գոյության հարցը, այնուամենայնիվ 100-ամյակի առթիւ անդրադարձել են դաշինքագրի նախապատերազմական աշխատանքներին, որոնց ընթացքում կողմերը փոխըմբռնման մթնոլորտում ֆեմալակէլ են Հայաստանի հարցը: Այդ աշխատանքներն որոշակի յասկերացում են տալիս ֆեմալականների հետ բոլշեւիկների Հայաստանի առնչութեամբ ձեռք բերած դաշինքագրութիւնների մասին:

Սակայն, նախքան դաշինքագրութիւնների հարցին անդրադարձնալը նշեմ, որ սույն թվականի մարտի 15-ին Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովում՝ Մեջլիսում, տեղի են ունեցել ֆեմալակէլներ «Թուրքիայի եւ Ռուսաստանի հարաբերությունները 1921 թվականի մարտի 16-ին կնքած Մոսկվայի դաշինքագրի հարյուրամյակի նախաշնորհ» թեմայով: Զննարկումները ելոյթով բացել է Մեջլիսի նախագահ **Մուսաֆա Շեքոփը**, ասելով, որ Մոսկվայի դաշինքագիրը չի կորցնում իր նշանակությունը ստորագրումից մեկ դար հետո:

Զննարկումներին մասնակցել է նաեւ Թուրքիայում ՌԴ դեսպան **Ալեքսեյ Երխովը**: Նա իր ելոյթում Մեջլիսի ուշադրութիւնը հրավիրել է այն հանգամանքի վրա, որ 100-ամյա դաշինքագիրը յատուկապէս կոչվում է «բարեկամության եւ եղբայրության» դաշինքագիր եւ չնայած վաղեմութեանը, այժմեական է եւ դարձնական է մեր օրերում Ռուսաստան-Թուրքիա հարաբերությունների զարգացման միջով արժեքավոր գաղափարներ:

Մարտի 16-ին դաշինքագրի առնչութեամբ հաղորդագրութիւն է տարածել Թուրքիայի արտգործնախարարութիւնը, որտեղ նշվում է. «Դաշինքագիրը, որ կնքվել է երկու երկրների միջեւ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումից մեկ տարի անց, ֆաղափական իմաստով կարեւոր է ոչ միայն այդ ժամանակաշրջանի համար, այլեւ իրականում տեսանկյունից վաղէր է նաեւ այսօր, դա շատ կարեւոր տեղ է զբաղեցնում ռուս-թուրքական հարաբերություններում եւ ցայսօր չի կորցրել իր արդիականությունը»:

⇒ 12

Մոսկվայի պայմանագրին նվիրված միջազգային գիտաժողով՝ Երեւանում

Երեկ, մարտի 18-ին, ՀՀ Գիտութիւնների ազգային ակադեմիայի նախագահութեան դահլիճում տեղի ունեցավ 1921 թ. մարտի 16-ին կնքված Մոսկվայի դաշինքագրին նվիրված կլոր-սեղան ֆեմալակէլ: Զննարկումները նախաձեռնվել էր ԳԱԱ-ի, Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի եւ «Հայաստանը 1920-1991 թթ.» լաբորատորիայի նախաձեռնութեամբ:

Զննարկումը վարեցին ԳԱԱ յաստատար ինստիտուտի սնօրեն, ակադեմիկոս **Աւոս Մելիքյան** ու ՀՊՄՀ ռեկտոր, դոկտոր **Ռուբեն Միզախանյան**:

Զննարկումը մասնակցում էին ակամավոր յաստատարներ եւ թեմային առնչվող մասնագէտներ: Հայաստանից մասնակցում էին ԳԱԱ հայագիտութեան եւ հասարակական գիտութիւնների բաժանմունքի ակադեմիկոս-ֆարսողար, Տ.Գ.Պ. դոկտոր **Յուրի Սուվարյանը**, ԳԱԱ ակադեմիկոս, Պ.Գ.Պ. **Ռուբեն Սաֆրասյանը**, ԳԱԱ թղթակից անդամ Պ.Գ.Պ. դոկտոր **Արամ Սիմոնյանը**, Պ.Գ.Պ. դոկտորներ **Արման Եղիազարյանը**, **Կարեն Խաչատրյանը** եւ այլք, Ռուսաստանից՝ «Միջազգային վերլուծութիւն» անագրի գլխ. խմբագիր **Սերգեյ Մարկեղոնովը**, Պ.Գ.Պ. **Ալեքսանդր Կոչիլովը**, Հետխորհրդային հետազոտութիւնների փորձագէտ **Վադիմ Սուխա-**

Նովը, Ուրալի Դաւնային համալսարանի «Պատմութեան ֆակուլտետ» դեպարտամենտի սնօրեն **Ալեքսանդր Պալկինը** եւ նույն համալսարանի Ռուսաստանի յաստատար անբիւր-նի վարիչ **Սերգեյ Սոկոլովը**:

Մասնակիցները ֆեմալակէլ ժամանակ յաստատար անդրադարձ կատարեցին 100 տարի առաջ տեղի ունեցած անարդարութեան ու հասնելով մեր օրեր՝ փորձեցին լուծման համար խելամիտ ելք փնտրել եւ առաջարկել:

Հանդիպում-ֆեմալակէլ մասին ավելի մանրամասն կ'ներկայացնեն մեր թերթի հաջորդ համարում: **Գ.Գ.**

Մենք ներհաստատվում ենք, հրեա եւ իսրայելացի գիտնականներ ենք Մերձավոր եւ Միջին Արեւելի ուսումնասիրության ոլորտում: Մենք գրում ենք այս բաց նամակը ի դաժանություն դասվի եւ բարի անվան մեր հայրենիքին մոտ գտնվող մի ժողովրդի եւ նրանց երկրի՝ Հայաստանի:

Մենք գրում ենք այս բաց նամակը, քանի որ իսրայելում եւ հրեական մամուլում ֆարգարձավ է եղել, որը, ենթադրում ենք, ֆինանսավորվել է Ադրբեջանի կառավարության կողմից՝ Հայաստանին զրոյացնելու եւ անվանարկելու համար: Մի այսուհետև հոդված հայտնվել է Արուց Շեվալի կայքում (որը, հարկ է նշել, նաև հայկական թատերադրամի կառավարության կողմից հրատարակվել է), 2021-ի փետրվարի 23-ին Փոլ Միլերի գրած հոդվածում («Ջերմաստիճաններ»-ում եւ «Թարթիչ»-ում):

Հայերը հին ֆառաբերություն են, եւ առաջինն են, որ ֆրիսոնետությունն ընդունել են որդես դասական կրոն: Մեր համազգային մայրաքաղաքի՝ Երուսաղեմի Հին Զաղափի Հայկական թաղամասը գոյություն ունի 1500 տարի: 16 դար հայերը գրում են իրենց լեզվով, որը հեռավոր կերպով հարակից է հունարենին, այբուբենի յուրովի հնչունաբանությամբ, որի կերպով գիտական սրբություն է՝ ընկալելի խորհրդավոր սեպականում: Նրանք ցանցափայտազարդեր են փորագրել հրաբխային ֆարերի վրա, ծաղկել են ձեռագրեր, որոնք համաշխարհային մշակույթի գանձեր են:

Հայերը սիրում են հավաքվել ճոխ, հյուրընկալ ընթրիքներին: Նրանք լուրջ խիզախ ժողովուրդ են. մինչև նրանց հարեան ազգերը իսլամադավան են դարձել, իսկ նրանք վերածվել են ներխուժումներից ավերված եւ ավերից մարդաբափ եղած մի կղզի: Կորցնելով անկախությունը՝ առանց ֆառաբերական եւ ռազմական ուժի, նրանք, ինչպես մեր ժողովուրդը, ստեղծել են ստեղծագործականության եւ բարի գործերի մի թագավորություն: Լայնասփյուռ հայ համայնքը աշխի ընկավ գործարարության, բժշկության, արվեստի եւ գրականության մեջ: Քաղաքի համար նրանց բառը ծագում է երայական «գալուս» բառից: Չնայած Հայաստանում չկա բնիկ հրեական համայնք՝ հրեական կրոնական սերմնաբանության առկայությունը հայերենում ենթադրաբար լուրջ արմատներ ունի:

Մեկ դար առաջ, օսմանյան թուրք ազգայնականներն Առաջին համաշխարհային պատերազմը որդես դասական օգտագործեցին՝ հայերին բնաջնջելու համար, որոնք մեղադրվեցին, ինչպես սովորաբար հրեաներն են մեղադրվում, որդես անհավասարի «հիմնադրող շարապուն»: Թուրքերի ադրբեջանցի զարմիկներից ոման մասնակցեցին տարբեր վայրերում հակահայկական ջարդերին, ներառյալ Լեռնային Ղարաբաղի շրջանում: Իրադարձություններից մեկ սերունդ անց Լեռնասանի հրեա, իրավաբան Ռաֆայել Լեմկինը հորինեց «ցեղասպանություն» եզրույթը՝ նկարագրելու համար, թե ինչ է արվել հայերի նկատ

մամբ եւ ինչ էր կատարվում մեր սեփական ժողովրդի հեռավորությամբ: Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ:

Չեխիայի հրեա արձակագիր Ֆրանց Վերֆելը գրեց «Մուսա լեռան ֆառասուն օրը»՝ բեթսեբեյի թուրքական արտաքին հրամանին հայ գյուղացիների հաջողված դիմադրության մասին: Գիրքը ոգեշնչեց թե՛ Վարապետի մեր գեղարվեստի մարտիկներին 1943-ին, եւ թե՛ մեր Հազարամյակը, երբ Կարմելում դասրասվում էր վերջին մարտը, եթե մացիսները ներխուժեին իսրայելի երկիր:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի հետեանով արեւմտյան ուժերը սիրաշահեցին թուրքական արտաքին հրամանին: Միացյալ Նահանգները հրաժարվեց հայկական ջարդերը վերադարձնելու անհամաձայն աստիճանի ֆառաբերության: Պատմական Հայաստանի արեւելյան սահմանին՝ խորհրդային կառավարման սակոգնվող Ադրբեջանում, հիմնվեց վերադարձ, փոքր խորհրդային Հայաստանի րոյությունը:

Իսրայելի համար ընդունված է ասել, որ նա մեկ ֆառակուսի մերթի վրա լուրջ ավելի մղձավանջներ է ունեցել, քան որեւէ այլ երկիր: Հայաստանում մոտավորապես մույնն էր՝ սարսափի հուշերով շրջապատված ընկճված ժողովուրդ, որը փորձում էր ծանր սկիզբ, ֆառաբեր կառուցել եւ մոր կյանք ստեղծել: Իսրայելում մենք ծաղկեցրինք անապատը, հայերը մույնն արեցին ֆարառոս հողի վրա, բայց նրանք ստիպված էին դիմակայել կոլեկտիվացմանը, սեպիկյան զսումներին, հյուսիսային Մեծ Եղբոր ծանր ձեռքին եւ զաղսնի ուսկանության աջալուրջ ականջին:

Երբ խորհրդային Միությունը ֆայրվեց, ծայրահեղ ազգայնականների գաղափարախոսությունները եւ կրոնական մոլեռանդությունը ներխուժեցին յոթ տասնամյակ րառարարված կոմունիստական դոգմայից ազատված ուղեղներ: Չարված էթնիկ հակասությունները, բազում մախլիկ խորհրդային երկրների թե՛ ներսում, թե՛ դրանց միջեւ, դրոշկային պատերազմի սեպով՝ ներառյալ Հայաստան եւ Ադրբեջանի հարեան երկրներում: Երկու մոռանկախ երկրները պատերազմ սկսեցին Ադրբեջանի կազմում գտնվող հայ մեծամասնությամբ անկախի՝ Ղարաբաղի համար, որի բնակչությունն իմնավարություն էր դառնում: Մոտ 30 հազար կյանքեր կորսվեցին, իսկ հայերը ձեռք բերեցին եւ Ղարաբաղը, եւ այն շրջապատող տարածքներից ռազմավարական, լայն բուքերային մի գոտի: Մոտ մեկ միլիոն արբեջանցի փախսականներ ստիպված էին փախչել իրենց տներից եւ ազարակներից:

Նավթով հարուստ արեւմտյան Ադրբեջանը, որը սահմանակցում է Իրանին, միեւնույն ժամանակ դառնում է Իսրայելի առեւտրային գործընկերն ու դաժ

մակիցը՝ մեր օդուժին իրանական սահմանին կայանատեղի առաջարկելով: Ներկայիս իրանական ռեժիմը հակահրեական րոյություն է դուրս հորդում եւ երկրում է ոչնչացնել իսրայելը: Երկրորդ աշխարհամարտից հետո խելացնություն կլինեման իրական սոյառնալիմերին լուրջ չվերաբերվել: Բացի այդ, գոյություն ունի Ադրբեջանում մեծ եւ լուրջ հիմ հրեական համայնք: Այստեղ ընդգծում ենք, որ չենք վիճարկում մեր երկրի ազգային կենսական լուրջը, եւ աշխարհում ոչ ոքից ներողություն չենք հայցում իմնետր մեզ դաժանություն համար:

2020-ի առանց Ադրբեջանը պատերազմ սկսեց Ղարաբաղը եւ վերցնելու համար: Ռուսաստանը երկու կողմերին էլ զենք վաճառեց. Թուրքիան մարդկային եւ մյուսական մեծ աջակցություն ցուցաբերեց Ադրբեջան

նմանք, անմիջականորեն եւ տարբեր առիթներով բախվել են ման մախադաւարմունքի: Չարմանալի չէ, որ վերջին պատերազմը իսրայելի վրա ման հարձակումների առիթ հանդիսացավ հասկալու զանգվածային լրատվամիջոցներում: Օգտվելով սրանից՝ Ադրբեջանը սասկացրեց ֆարգական գրուհը հրեական եւ իսրայելական լրատվամիջոցներում: Այնպիսորեն տարբեր վայրերից, տարբեր հեղինակների կողմից գրված հոդվածները հեռաբերական կերպով կարծես թե միեւնույն երկու-երեք կեսի վրա են խաղում:

Այս հոդվածները նուրն են Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանում Հոլոքոսթի համեմատ հուշարձանի հանդէպ վերջերս տեղ ունեցած վանդալիզմը: Դա ճիշտ է, սակայն, ցավոք, դժվար է նշել մի երկիր, որտեղ Հոլոքոսթի հուշարձանները վանդալիզմի չեն են-

դական հեմի վրա եւ դաժանակցականների մեծ մասը չէին մասնակցել ահաբեկչական գործողություններին, դրա ֆարգականությունը հաճախ ծայրահեղական էր: Դաժանակցական մարդասպանները դանակահարելով սոյանեցին Հայոց ցեղասպանությունը վերադարձնելու րեւոնդ արեւմտակողմու Ռուրյանին, Նյու Յորքի իր եկեղեցում Մուր Օմնոյան դասարագր մասնացելու: Նրա մեղքը: Նա աջակցության ձայն էր բարձրացրել հոգուս փոքր, մոռածին հորհրդային Հայաստանի: Ամերիկայի հազարավոր հայեր վրդովված էին սոյանությունից, որոնցից լուրջ մի ֆանի տարի անց համազգես հազած կոմուն էին Հիսլերի դեմ:

Սակայն ահա ինչ կատարվեց: Մի հայ տղա՝ մույնոյն Յեղասպանությունը վերադարձնելու, այն հազարավոր զարհուրած հավա-

Բաց նամակ ի դաժանություն Հայաստանի եւ նրա ժողովրդի բարի համբավի

Տրեա եւ իսրայելացի գիտնականների մի խումբ կարծում է, որ Ադրբեջանը կանգնած է Հայաստանը զրոյացնելու ֆարգարձավի հետեւում եւ հանդէպ է եկել վերջինիս սոյառնությունը

մին, ներառյալ բարձր սեխունդողական ԱԹՍ-ներ: Իսրայելը մույնոյն ԱԹՍ-ներ եւ այլ հուր վաճառեց իր դաժանակցին: Ռուսաստանը դաժանության ուղեղներ ունի Հայաստանի հեռ, բայց ֆանի դեռ Հայաստանն անմիջականորեն հարձակման չէր ենթարկվել, Պուտինը որոշեց ձեռնարկ մնալ: Այս կերպ նա զուրցե Թուրքիային ՆԱՏՕ-ից սիրաշահելով՝ հեռացնելու հեռահար մոյասակ էր հեռադնում:

Ադրբեջանը Հայաստանին բարաբան եւ ջախջախիչ դաժանության մասնեց. Ռուսաստանը միջամտեց ամենավերջին դաժանի՝ հրադարարի դայանները համաձայնեցնելու եւ իր զորքը տարածաշրջանում որդես խաղաղադաի ուժեր տեղակայելու համար: Սա իսրայելի դաժանություններ ունեմ Հայաստանի հեռ: Մենք չղեւք որեւէ կողմին սասարեմք: Հակահրեականությունը խոր արմատներ ունի եւ բնորոշ է Հայաստանին, սակայն ոչ ավելի, քան լուրջ ֆրիսոնյա համություններում: Հայագիտության մեջ մասնագիտացած մեզանից

սացյալների մեջ էր, որոնք վերին Մանհեթընի Ս. Խաչ եկեղեցում սոյանությանը ականատեւ եղան: Նրա անունը Ավետիս Տերունյան էր, եւ ոճիրը ոգեշնչեց նրան երկրի՝ դայարել ֆառաբերի դեմ իրեն որդեգրած երկրում՝ Ամերիկայում: Օգտագործելով Ջոն Ռոյ Կարլսոն անունը՝ նա ներթափանցեց ծայրահեղ աջաբեկյան, հակահրեական կազմակերպությունները («Ամերիկյան առաջին կոմիտե», «Արձաթե վերաւարականություն», «Գերմանա-ամերիկյան միություն», «Հայր Զուրաբի եւ Չարլզ Լիդերերերի աջակցներ»): Նրա «Զորի սակ» գիրքը դարձավ բեթսեբեյ եւ արբեջանցի ամերիկացիների սթափությունն իրենց սանը մացիսական խոշորության սոյանալիի հանդէպ: Պատերազմից հետո Տերունյանը գնաց Միջին Արեւելք. նրա «Կահիրեից Դամասկոս» գիրքը բացահայտում է կոռուպցիան Արաբական ռեժիմի փախսական մացիսների հեռ մեծ կաղերը՝ հույս ունենալով իսրայելը ոչնչացմամբ վերջացնելու գործը: Տերունյանը Միքայիլի ժամանակաշրջանում հեռադնված լինելով հակակոմունիստ դաժանակցականների կողմից (այնուհետեւ դաժանակցականներն իրենց վերանվանեցին «ձախակողմյան» եւ «առաջադիմական»), իր մնացյալ տարիներն անցկացրեց լուր միայնության մեջ՝ հաճախ օրերն անցկացնելով Բոնեյ Բրիտ գրադարանում: Ադրբեջանցի դրոյազանդիսները հաճախ թիարախարում են Տերունյանին: Բայց արդյոք դեմք է, որ մենք էլ մույնն անեմք:

Մենք համաձայն ենք, որ Նժդեիը հանցագործ էր: Սակայն նա Հայաստանում մեծարվում է ոչ թե երկրորդ համաշխարհային պատերազմում իր գործունեության, այլ դրանից առաջ, 1915-ի Յեղասպանությունից հետո ծնունդ առնող առաջին Հայկական Հանրապետության դաժանության գործում նրա ռազմական դերի համար: ➔

Տայերի արյունով կնքված ռուս-թուրքական դայանազարի հարյուրամյակը

1 Այս վերջին դայանազարը, որն ստորագրվել էր Առաջին աշխարհամարտից երկու տարի անց, հասկանալի էր անկախ Հայաստանի Հանրապետությանը, նախկին Օսմանյան կայսրությանը դասախանգություն էր ենթարկում Հայոց ցեղասպանության կազմակերպման համար եւ հարկադրում նրան վարձահասույց լինել:

Վերոնշյալ երկու դայանազարերով Մոսկվայի փաստացի Կարսի եւ Արդահանի ժողովուրդները զիջում էր Թուրքիային: Իսկ առավել ցավալիմ այն էր, որ Թուրքիային էր սրվում նաեւ Սուրմալի ժողովուրդը, որտեղ գտնվում են Արարատ լեռը, ինչպես նաեւ միջնադարյան Անի մայրաքաղաքի ավերակները: Բաթումին Վրաստանին էր հանձնվում, ավելի ձիտ՝ Աջարիային, բայց Թուրքիային ձեռնարկ դայանազարով: Հայկական բավական մեծ բնակչություն ունեցող Նախիջևանի մարզը դառնում էր Նախիջևանի ինքնավար հանրապետություն խորհրդային Ադրբեջանի խնամակալության ներքո, դայանազարով, որ Ադրբեջանը չէր զիջի այդ խնամակալությունը մի երրորդ դասի դասում, այսինքն Հայաստանին: Թուրքիան էլ Ռուսաստանը այստիպով դարձան նոր կարգադրությունների երաշխավորները:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Ադրբեջանը, խախտելով միջազգային իրավունքի բոլոր նորմերը, Նախիջևանի էֆսկլավը բռնակցեց իր սահմանին: Բոլոր այն երկրներն ու միջազգային կազմակերպությունները, որոնք Նախիջևանը ճանաչում են որպես Ադրբեջանի մասնիկը, նդասում են միջազգային օրենքի վարկաբեկմանը:

Բարեկամության եւ եղբայրության դայանազարը ստորագրելով **Սուրբաթա Քենալը** հիմարացնում էր բոլեւիկյան կառավարության առաջնորդ **Վլադի-**

միր Լենինին, հավասարակշիռով նրան, որ իր Միլլի (ազգային) շարժումը Թուրքիային առաջնորդելու է դեղի դուրեւարի հիշատակի հաստատում երկրում: Պայմանագրերը բաց արեցին, փաստորեն, Թուրքիային ռուսական օգնություն կամ դաշտակցություն ցույց տալու դրամաները: Սենդեմբեր, դրամական եւ ռազմական օգնություն սրամարդկեց ֆեմալական իշխանություններին, որպեսզի «նրանք կարողանան առաջ անել իրենց ազատագրական դայաբարը» ընդդեմ հայերի եւ հույների: Խորհրդային Միության մարշալ **Կլիմենտ Վորոբիլովը**, որ հետագայում դարձավ Խորհրդային Միության գերագույն սովետի նախագահության նախագահ, նշանակվեց Սուրբաթա Քենալի ռազմական խորհրդակցի: Նրանից բացի, Աթաթուրքի ազգային-ազատագրական դայաբարն մասնակցում էին նաեւ Կարմիր բանակի հրամանատարներ **Միխայիլ Ֆրունզե** եւ **Սեմյոն Արալովը**: Նրանց ազակցության հետեւանում Կիլիկիայից վարկեցին 150 հազար հայեր, իսկ Ջմյուռնիայում դասնություն կրեցին հունական զորքերը: Բնակչու-

եւ Թուրքիայի միջեւ բարեկամությունը անդայանորեն նշանակում է բոլեւիկյան գաղափարախոսության որդեգրում, շատ խղճուկ հասկացություն ունենալով հայկական գործերից»:

Պարզ էր, որ Լենինի ֆին Թուրքիայի էր Աթաթուրքը: Այսօր, Ռուսաստանի Դաճնության նախագահ **Վլադիմիր Պուտինը** միեւնույն դասաբն է փայտայում, որ Ակկոյու ժողովում (Թուրքիա) երկրորդ առնակայանի կառուցումը նախաձեռնելով եւ դրանով ճանադարի հարթելով, որ Թուրքիան եւս դառնա «առնակական ակունքի» անդամ, նա կկարողանա Երդողանին հեռու դաղել ՆԱՏՕ-ից: 2015-ի նոյեմբերին, երբ ռուսական Սուխոյ Սու-24 մարտական ինքնաթիռը խոցվեց թուրք-սիրիական սահմանում, Ռուսաստանի կոնունիսական կուսակցությունը առաջարկեց չեղյալ հայարարել Մոսկվայի դայանազարը: Արգործնախարարությունը սկզբում ֆնարկեց այդ առաջարկը, բայց հետո որոշեց չարել լարվածությունը եւ դայանազարը դաղել որպես Թուրքիայի հետ ձեռնարկ գործարկ կնքելու միջոցի:

Երդողանի կառավարությանը քաջ հայտնի է, որ երկու դայանազարերի հիմները խախտու են: Այդ դասառով էր, որ նա ցանկանում էր դրանք իրավական հիմների վրա դնել՝ հրադորելով Հայաստանին, որ ստորագրի Յուրիխյան Արձանագրությունները 2009 թվականին: Բարեբախտաբար, Անկարան ինքը հրաժարվեց Արձանագրությունները վավերացնելուց, Բաբկի հանդեղ «հարգանքից» դրված:

Ներկայիս, դասերազմի հաղթական ելքից ոգետորված եւ Հայաստանի հանդեղ առավելություն ձեռք բերածի հիդրսան-

ով, Անկարան փորձում է նույն «թխվածքաբիթը» մասնուցել Հայաստանին: Նախագահ **Էրդողանը** ֆանիցս կրկնել է, որ «Եթե Հայաստանը իրեն լավ դաղի», ադա ինքը ժողովակույնը կվերացնի: Երեւանը դեղ է գիտակցի, որ «լավ դաղելու» դայանաների մեղ է մնում վերոնշյալ (Մոսկվայի եւ Կարսի) դայանազարերի ճանաչումը, որդետսզի վերջնականորեն իրավական հիմների վրա դրվեն երկու երկրների սահմանները: Այդ դայանազարերը կարող են անվավեր ճանաչվել այլ միջազգային հարաբերությունների գարգացման արդյունքում:

Հայաստանի ինքնիշխան դեությունը դառնալը չի բխում Մոսկվայի միջազգային դասավորությունների ցաղերից: Ռուսաստանը այլեւս չի կարող որդետ երաժխավոր ծառաել մի երրորդ երկրի՝ Հայաստանի սահմանների որոշման հարցում: Թուրքիայի առաջարկը իրավական թույն է դարունակում իր մեղ: Երջափակման վերացումը, որը որեւէ ժամանակ կարող է դարձյալ կիրառվել, բոլորովին համազոր չէ դասնական այն գիջմանը, որով վերջնականադետս հաստատվեց սահմանների ներկա վիճակը: Հայաստանը իրավասու է մերժելու Թուրքիայի առաջարկը՝ օրինականացնելու նշված դայանազարերը եւ արունակելու ցեղասպանության միջազգային ճանաչման իր հետադորդները: Նա չի կարող հրաժարվել իր այդ դասավորությունից:

Ժամանակն է, որ Հայաստանը ժողովադ կերով գնահատի ֆաղափական իր այդ ներուղը եւ խելանսորեն օգտագործի այն:

Ազգ. քարզանեղ՝ ՀԱՄԻՐ ԾՈՒՆԻՎԱՅԻՆԸ (The Arm. Mirror-Spectator)

ԳԵՎՈՐԳ ՄՈՂՐՈՎՅԱՆ

ՀԳՄՏ, լրագրության բաժնի ռասնող

Վերջերս հայկական սդորսաժարիը ցնցեց Հայաստանի ցախմասի օլիմպիական եռակի չեմպիոն, գրոսմայստեր **Լեւոն Արոնյանի** Հայաստանը լքելը եւ այսուհետեւ ԱՄՆ-ի դրոժի ներքո հանդես գալը: Սա իրադետս լուրջ կորուստ է հայկական ցախմասի համար եւ ոչ միայն: Կասարվածը բազմաթիվ մեկնաբանությունների եւ ֆնարկումների սեղիք սվեց: Կասահորեն, Արոնյանը դարձել էր մեր երկրի հաղթական խորհրդանիշներից մեկը ու հաճախ առնելով նրա համաժխարհային ճանաչումը, սդասելի էր նման մեծ արձագանքը հանրության կողմից: Ծատերը իրենց ախոսանքն էին հայտնում սեղի ունեցածին, ոմանք էլ դեմ էին վերջինիս որոշմանը: Կասարվածը բնականաբար ուներ իր լուրջ դասառները եւ միանգամայն ասել, որ նրանում ֆաղափական ենթատեղս չկար՝ սխալ կլինի:

Արոնյանն իր հայարարության մեղ մասնավորադետս նշել էր, որ ներկայիս իշխանությունները ինչդետս հարկն է ու ցարդություն չդարձրեցին ցախմասի ոլորտին եւ անգամ դասակցում մսցրեցին դրանում: Նա գրուգաղետներ էր տարել նախկին ու ներկա իշխանությունների միջեւ ցախմասի նկասմանը նրանց ունեցած վերաբերմունքի կսրվածով: Ծախմասիսը իր հայարարության մեղ նշանել էր Նիկոլ Փաժինյանի գլխավորած դեկավարության հետ ունեցած ոչ դրա-

Քաղաքական նկատառումներ, թե՛ անձնական որոշում

կան հարաբերությունները: Պառակցումներ մսցնելը եւ բացթողումներ կասարելը ամենելին էլ խորք չէ ներկայիս իշխանության համար, մասնավորադետս Արոնյանի դեղում այն ունի իր նկասելի դասառները: Առաջին հերթին՝ Արոնյանի կնքախարը ՀՀ Հ-րդ նախագահ եւ Ծախմասի ֆեղետրադիայի նախագահ Սերժ Սարգսյանն է, ինչով դայանապորված էլ ներկայիս իշխանությունների համար ընդունելի տարբերակով Արոնյանը նույնդետս կարող էր դասված լինել «նախկինների» ցարին: Իսկ արդեն ցախմասի հանդեղ ունեցած՝ մեղմ ասած անդդասախանասու վերաբերմունքն էլ կարող է բխել **Սերժ Սարգսյանի** ցախմասի ֆեղետրադիայի նախագահ լինելու փաստից: Արոնյանի հեռանալու որոշումը սակայն, ինչդետս **Սերժ Սարգսյանն** է ասում, բացարձակադետս չի խախտուվել իր կողմից: Այս հայարարությանը վերջինս փորձեց ի ցույց դնել, որ ինքը կաղ չունի Արոնյանի որոշման հետ:

Պասկան մարմինների կողմից եղել է արձագանք, թե ըստ փորձագետների Լեւոն Արոնյանը այլեւս դոստեղիալ չունի: Սակայն այս ամենին հաջորդել են Արոնյանի տղավորիչ հաղթանակները աժխարիի չեմպիոնի եւ աժխարիի թիվ 2-րդ խաղացողի նկասմանը: Բայց հաճախ առնելով, ինչդետս իրենք են ասում, Արոնյանի դոստեղիալ չունեմալու մասին եզրակացությունը, կարելի է ընդգծել, որ հայկական ցախմասի առաջատարի կորուստը ներ-

կայիս ԿԳՄՄ-ում ծանր չեն տանում: Մդորը ինքնին լեցուն է անկանխատեսելիությամբ, ցախմասն էլ Հայաստանում սդորի անբաժան մասն է կազմում: Բայց մեր երկրում ցախմասը ավելին է ֆան սդորսաձեղ: Ցանկացած մարզիկի կարիերայում էլ լինում են վաս կան ոչ արդյունավետ ժամանակաբաժաններ, որոնցից ադաղովազրված չեն նաեւ ցախմասիսները: Եվ թեկուզ այդ վաս ժամանակաբաժանով դայանապորված, չի կարելի

վճռել, որ ցախմասիսը կան մարզիկը դոստեղիալ չունի: Եթե ցարժեկն նույն տրամաբանությամբ, ադա տարիներ առաջ էլ Հեերիս Մխիթարյանը չդետս է հրավիրվեր ֆուսբոլի ազգային հավախական, ֆանգի ադորում էր կարիերայի վաս ժամանակները: Միանժամակ սխալ է Արոնյանի դետս լեգենդար ցախմասիսին որակավորում տալը՝ որոշակի ժամանակաբաժանով դայանապորված:

Բացի ցախմասիսի, ի դետս Արոնյանի մեմ կորցրեցին մեր սդորսաժարիի գլխավոր հաղթական ու աժխարիով մեկ ճանաչում վայելող կերդարներից մեկին: Սակայն հուսանք, որ օրերից մի օր Արոնյանը կրկին հաղթանակներ կգրանցի հայոց եռագույնի ներքո:

Այս վերջին գարգացումները սեղիք են տալիս մսահոգվելու, որ մոս ադադայում էլ ցախմասը դուրս կնմա կրթական առարկայական ծրագրից: Դա իրադետս էլ ավելի կարժեղի ցախմասի դերը մեր ազգային կյանում, ֆանգի վերջին տարիներին ցախմասը եղել է միջազգային ասդարեզում մեր եռագույնը հաղթական ծածանող գլխավոր դորներից մեկը եւ դասահական չէ որ այն սդորից վերածվել է ազգային արժեքի, որի գլխավոր կերտողներից մեկը հետց Լեւոն Արոնյանն էր, որը արունակում էր մեծն Տիգրան Պետրոսյանի եւ տղանդավոր մեր մյուս ցախմասիսների թողած ավանդը: Մեմ դետս է խուսափեմք ադադայում նոր Արոնյաններ կորցնելուց:

ՀԱՎՈՒ ՉԱՔՐՅԱԼ

«Հայաստանն ու Արցախը 44 օր հերոսաբար դիմակայեցին զառամաբար, որը ցեղասպանության շարունակությունն էր»

Թուրքագետ

Հայսնի թուրք մտավորական Ռազրի Չարաֆյուլուն քաղցր հայտեր է արտահայտում: Տարիներ շարունակ անձնուրաց թախար է մղել Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար եւ շարունակում է: Թուրքական իշխանությունները «թուրք ազգի արժանապատիվությունը վիրավորելու» մեղադրանքով նրա դեմ հարուցել են միաժամանակյա 9 դատական գործ եւ նա ամիսներ շարունակ դատարանից դատարան է վազել Սամբուլում: Ավելի ծանր փորձության է ենթարկվել նա հանգուցյալ կինը՝ Այլթինուր Չարաֆյուլուն, երբ նա ֆաղկեղով հիվանդ վիճակում «Մուսա լեռան 40 օրը» թարգմանելու համար 2 արվա բանտարկության դատարարվեց: Տիկ. Չարաֆյուլուն իր վրա էր վերցրել հրասարակչի դատաստանատվությունը, որ իր հետ չբանտարկվի նաեւ ամուսինը: Քանի որ նրա առողջական վիճակը բանտում էլ ավելի էլ վատթարացել, ուստի ազատվելուց կարճ ժամանակ անց նա մահացավ:

Լուսանկարը ֆոտոթղթակից Սյունեզի Ծուռի խմբակային դասակարգությունից

Բացի այս անձնից, Չարաֆյուլուն «Բելգե» հրատարակչության սուր միջոցներով Սամբուլում հրատարակել է եղանակահիշատակ **Վահագն Տատանի** սովորածավալ 3 ժողովածուն եւ 2 աշխատություն: Նա վաղուց արդեն բնակություն է հաստատել Շվեդիայում, թուրքական իշխանությունները, սակայն, նրան նաեւ այնտեղ են հալածում, դահանջելով Եվրոպական իշխանություններից Թուրքիային հանձնելով Չարաֆյուլուն: Ինչո՞ւ: Այն դարձյալ թաքցնում էր իր իշխանությունների անդորրը: Դրա վառ արդյունքն էր նրա մահը 12-ին 4. Պրլտ «Հայ Թեր» կայքէջում «Արծվի ձագն արթելու է» վերնագրով թուրքական «Art Gercek» թերթից արտատրված հոդվածն է, նվիրված արցախյան վերջին զառամաբարին:

Ինչպես գրում է Չարաֆյուլուն, Սյունեզը հայտնվել է նաեւ արցախյան զառամաբարի թոհուրուհում, նրան այդ հարցում օգնել է **Ռաֆֆի Զեմին Արաբյու**, զառամաբարի ամենաթեթեւ կեսերում լուսանկարչություն է արել, եղել է Ծուռի անկման ակնմատուցը եւ այնտեղից փրկվել մազադուրծ, փրկվել է նաեւ Ղարաբաղի (Արցախի) Հանրապետության մայրաքաղաք Ստեփանակերտի ռմբակոծությունից եւ

«Կարմիր Զուրիխում»՝ հնագույն «Լաչինի միջանցով» կարողացել է ողջ-առողջ վերադառնալ Երևան, որտեղ հանդիպել է եզրի համայնքի ներկայացուցիչներին եւ մասնակցել զառամաբարի զոհված եզրի երիտասարդների թաղման արարողություններին: Այնուհետեւ Չարաֆյուլուն շարունակում է. «Հիմա արդեն անհամբեր սպասում են Սյունեզի լուսանկարների 3-րդ ալբոմի հրատարակմանը: Այն ալբոմին, որ Հայաստան/Արցախի եւ Արբեշյանի միջեւ սադրանքի արդյունքում հանդիսացող զառամաբարի վկայությունն է եւ հասկանալի արծվի այն ձագի լուսանկարին, որին նա ամեն կերպ ձգտում էր փրկել: Ես հավաստում եմ, որ արդյունք է արծվի այն ձագը, ինչպես հնադարյան Ղարաբաղ/Արցախը, որին լքել է թողել են դեմ հանդիման ճակատագրի փնտրանքի»:

44 օր հերոսաբար դիմակայեց ցեղասպանությանը: Ի դեպ, հայերն ու արցախահայությունն այս զառամաբարում կռվել են ոչ թե երկու դեպքում, այլ երկու ջիհադականների, ունենալով, ընդ որում, իր դիմացը ՆԱՏՕ-ի ռազմական հզորությամբ երկրորդ ուժին... Այս զառամաբարում փորձ արվեց ոչնչացնել Միջին Արևելքի, Միջագետքի եւ Կովկասի երկու հնագույն ժողովուրդներին՝ հայերին ու եզրիներին... Այս զառամաբարը ցեղասպանության շարունակությունն է: Մղառնալիքի ակնհայտ ժողովրդի քիչուհի կանգնելը, նրա աղուրների մասին վկայելը, նրան վստահեցնելը, աղաղակներն աշխարհին հասցնելը եւ աղաղակներն սերունդների համար ձեռնարկությունը փաստագրելը իմ դատարանությունն է: Հենց այդ գիտակցությամբ հոկտեմբերի 22-ին մեկնեցի Հայաստան, որտեղից էլ Արցախ»:

Ռազրի է Այլթինուր Չարաֆյուլունը մեծ նուազ են բերել Ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը: Ավելին, ճանաչման ջանքերը դեռ մի կողմ, Ռազրի Չարաֆյուլուն, ի հեռուկա թուրքական իշխանությունների, Թուրքիայում առաջինն էր դատարարել Սուլթանի ջարդերը, Խոջալուի հեռակետի չեզոքացումը որդես ցեղասպանություն ներկայացնելու թուրք-արբեշյանական նկրտումները, ինչպես նաեւ արցախահայության դեմ սանձազերծված զառամաբարները, ընդգծելով, որ Արցախը բնիկ հայկական տարածք է, դատարանական Հայաստանի անվանելի մասը:

Գալով ֆոտոթղթակից Դեմիր Սյունեզին, աղա նա զառամաբարի իր տրամաբանությունները, Չարաֆյուլունի վկայությամբ, արդար էլ է հետեւյալ կերպ. «2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին հայ ժողովուրդը մեկ անգամ ես դարձավ ցեղասպանության թիրախը... Ողջ աշխարհի ֆար լուսությամբ, ուղղակի կամ անուղղակիորեն միջազգային կառույցների ու կազմակերպությունների դիվանագիտական աջակցությունն ստացող, ճանաչական, ռազմական, սեխնոլոգիական առավելություն ունեցող հզոր ուժի դեմ Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի (Արցախի) ժողովուրդը

Ռազմական ֆոտոթղթակից Սյունեզը հետեւյալ խոստովում է եզրափակել իր ալբոմը. «Խեղճվում եմ մտորումների հորձանոսում, մտածում եմ արծվի վիրավոր ձագի մասին, զիստակալով, որ իմա օձերը, անգղերն ու վայրի գազանները ինչպես անհամբեր սպասում են բզկետիս համար նրան. դա մեր մեղքն է, նրան չլռեսք է անօգնական թողնելիս այնտեղ: Եթե արծվի վիրավոր ձագը, վիրավոր մարդիկ, վիրավոր երկրները ճակատագրի փնտրանքի դեմ մնան անօգնական, որ մնացին, ինչպես են բուժելու իրենց վերերը»:

Սակայն հեռ է դատարանը խեղճությունը. նացիսական Վերմախտում ներգրավված շատ հայեր զառամաբարում Կարմիր Բանակի զորիներ էին, որոնք կառավարում էին համակենտրոնացման ճամբարներում, եթե չմիանային նրա զորամասին: Նրանցից շատերի համար դա անխուսափելի մահից խուսափելու միակ տարբերակն էր, իսկ նրանցից շատերը հետ էին փախչում խորհրդային բանակի տարեր:

Բաց նամակ ի դատարանություն Հայաստանի եւ նրա ...

կալանավորվել, սանջամֆի են ենթարկվել եւ ստանվել են Գետաթղթի կողմից: Տարիներ շարունակ Մանուշյանն ու նրա մարդիկ բավականաչափ «Ֆրանսիացի» չէին համարվում ընդունվելու համար այն երկրի կողմից, որի համար նրանք զոհվել էին: Այժմ Արբեշյանի դրոշմադրոշմները, հայերին որդես նացիսական կառույցներին, սուրից ղողում են նրանց հիշատակը: Հեռ է փաստն օգտագործել սուս ասելու համար, ինչպես Արբեշյանի ջախջախում են անում: Մեզ մայրընտանում են այդ փաստերի ձեռնարկից համատեղ սրամարդել եւ արձանագրել այն իրողությունները, որոնք նրանք բաց են թողել: Դա է գիտության եւ դրոշմագանդայի, ձեռք եւ սի տարբերությունը:

Սյունեզի արձանագրում Արբեշյանը ներկայացված է որդես հրեա ժողովրդի լավագույն ընկեր: Կրկին՝ սա չէ իրական դատարան: Մեզ ընդամենը մեկ օրինակ կբերենք, երբ Արբեշյանի հասարակությունը միտումնավոր եւ առանց դատարանի թեմանաբար է վարվել անօգնական հրեաների հանդեպ: Լեւ Նուսիմբաուն մեծացել է Բաբելոն՝ Արբեշյանի մայրաքաղաքում, եւ Ռուսական Հեղափոխությունից հետո սեղափոխվել է Բեռլին: Նա դավաճանափոխ լինելով՝ իսլամ է ընդունել, վերցրել է Կուրբան Սաիդ անունը, եւ ռոմանոսիկ վեղել է հրատարակել՝ «Ալի եւ Նիմոն»: Հերոսը մուսուլման ճակ է, իսկ բացասական կերպարը մեծ, սել, երկար, հզոր... մեքենայով հարուստ հայ է: Նացիսական ռեժիմի տարիներին Գեռմանիայի արբեշյանական համայնքը շարունակում է խեղճ դարձնել Սաիդին Գետա-

թաղային որդես հրեա ներկայացնել: Նա փախչում է Իսպիա, որտեղ թափվելով՝ հրաժարվել փրկվում է: Դուր այս մոդկայի դեպքը չէ օճի Արբեշյանի հրեափրական գովեստներում:

Սյունեզի կարող եղանակով ողջ աղաճեղակատվությունը Բաբելոն հասցեագրել: Սակայն մեզ կցանկանայինք սույնով հայտարարել, որ մեզ, մասնավորապես որդես հրեաներ եւ իսրայելացիներ, աջակցում են հայ ժողովրդին իրենց հայրենիքում որդես ազատ ազգ արթելու իրավունքին: Մեզ հարցում են նրանց հնադարյան, ազնվագույն, եզակի մշակույթը: Մեզ դատարարում են նրանց դեմ ուղղված մոդկայի զրոյանությունը: Մեզ նաեւ դատարարում են հակահրեականության բոլոր դրսեվորումները՝ անկախ դրանց դատարարից: Մեզ մերժում են հայերի դեմ ազդեցիկ եւ կարծում են, որ մեր երկիրը դրա հետ ոչ մի կապ չկա՞նք: Մեզ կարունակենք վկայել ձեռնարկությունը ու, նաեւ, որ եւ այլ տեղ չենք գնա:

Այս դատարանությունները Հիսլեին Վերմախտի հայկական ստորաբաժանումի հանդեպ այնքան անվստահ դարձին, որ նա նրանց վստագավոր եւ կարտուր առաջադրանք հանձնարարեց... դատարանել Ֆրանսիայի հյուսիսում զանգված խաղողի այգիները: Միեւնույն ժամանակ, Խորհրդային Հայաստանի հարյուր հազարավոր հայեր իրենց կյանքը սվեցին Հիսլեի դեմ զառամաբարում՝ մարտի նեյվելով սանկերով, որոնց վրա գրված էր միջնադարյան էդուիսի հերոս Սասունցի Դավթի անունը: Շատերը կռվեցին Մարշալ Բադրամյանի՝ Բելառուսական ճակատի հրամանատարի, ենթակայության ճակ:

Այս ֆարագական զառամաբարում Արբեշյանը ներկայացված է որդես հրեա ժողովրդի լավագույն ընկեր: Կրկին՝ սա չէ իրական դատարան: Մեզ ընդամենը մեկ օրինակ կբերենք, երբ Արբեշյանի հասարակությունը միտումնավոր եւ առանց դատարանի թեմանաբար է վարվել անօգնական հրեաների հանդեպ: Լեւ Նուսիմբաուն մեծացել է Բաբելոն՝ Արբեշյանի մայրաքաղաքում, եւ Ռուսական Հեղափոխությունից հետո սեղափոխվել է Բեռլին: Նա դավաճանափոխ լինելով՝ իսլամ է ընդունել, վերցրել է Կուրբան Սաիդ անունը, եւ ռոմանոսիկ վեղել է հրատարակել՝ «Ալի եւ Նիմոն»: Հերոսը մուսուլման ճակ է, իսկ բացասական կերպարը մեծ, սել, երկար, հզոր... մեքենայով հարուստ հայ է: Նացիսական ռեժիմի տարիներին Գեռմանիայի արբեշյանական համայնքը շարունակում է խեղճ դարձնել Սաիդին Գետա-

թաղային որդես հրեա ներկայացնել: Նա փախչում է Իսպիա, որտեղ թափվելով՝ հրաժարվել փրկվում է: Դուր այս մոդկայի դեպքը չէ օճի Արբեշյանի հրեափրական գովեստներում:

Սյունեզի կարող եղանակով ողջ աղաճեղակատվությունը Բաբելոն հասցեագրել: Սակայն մեզ կցանկանայինք սույնով հայտարարել, որ մեզ, մասնավորապես որդես հրեաներ եւ իսրայելացիներ, աջակցում են հայ ժողովրդին իրենց հայրենիքում որդես ազատ ազգ արթելու իրավունքին: Մեզ հարցում են նրանց հնադարյան, ազնվագույն, եզակի մշակույթը: Մեզ դատարարում են նրանց դեմ ուղղված մոդկայի զրոյանությունը: Մեզ նաեւ դատարարում են հակահրեականության բոլոր դրսեվորումները՝ անկախ դրանց դատարարից: Մեզ մերժում են հայերի դեմ ազդեցիկ եւ կարծում են, որ մեր երկիրը դրա հետ ոչ մի կապ չկա՞նք: Մեզ կարունակենք վկայել ձեռնարկությունը ու, նաեւ, որ եւ այլ տեղ չենք գնա:

Չեյնս Ռասել, Մառցոցի անվան վասակավոր դրոշմադար հայագետ, Հարվարդի համալսարան
Սայլ Սթոուն. Հայագիտության եւ համայնական կրոնագիտության վասակավոր դրոշմադար, Երուսաղեմի Եբրայական համալսարան
Յոսվ Լոնթ, Հայագիտության ուսուցիչ, Երուսաղեմի Եբրայական համալսարան
Օդեղ Շայնբերգ, Միջազգային հարաբերությունների եւ եվրոպագիտության դատարան, Երուսաղեմի Եբրայական համալսարան
Ռուվեն Ամիսախ, Միջին Արևելքի դատարան դատարան, Երուսաղեմի Եբրայական համալսարան
<https://www.israelnationalnews.com>

ՆԱԻՐ ՅԱՆ

Որքան դաժանագին 44 օրերի վրա ամիսներ են գլորվում, այնքան հասարակությունը հեռանում է դաժանագին անդամալի հետևանքներն իրենց մաշկի վրա կրող ընտանիքներից, սնանկ արցախցիներից, հազարումի խնդիրներ ունեցող վիրավոր զինվորներից: Ժամանակը չի բուժում բոլոր վերքերը, ոչ, ժամանակը խորացնում է վերքերը, ու այս ճշմարտությունն աղացուցում են միայն վերջ ունեցողները:

Աստիճան առավելոյան բաց արեց զգեստադաժարանը: Վեց ամիս առաջ է դարակներից անցել գունավոր հագուստները: Ձեռքի ամսաբեր շարժումով կարևոր չէր գտնվում սեւ բլուզը, հագավ, անգամ հայելու մեջ չմայեց: Վերջին անգամ որդու հետ հեռախոսով խոսելուց հետո է մագեր ճնշել: Գեղարարական վարքերը դանդաղ հավաքեց, կաղեց ու մտալ խոհանոց: Վերջին անգամ որդու հետ հեռախոսով խոսելուց հետո է շոկոլատով սուրճ խմել: Մոտեմի մեջ ջուր լցրեց ու սուրճ, եփեց, դառը-դառը խմեց՝ հայացքը դարձուցանեց ներս մտած բողբոջող ճյուղին:

Ամուսինը առավելոս շուս էլի Պաշտոնական նախարարություն է գնացել: Զոհված որդու անունը դաժանական ոչ մի ձեռնարկում չկա, վեց ամսվա ընթացքում նախարարությունից ոչ ոք գրեն մեկ անգամ չի գանգել, ասի՝ աչիք լույս, որդիդ չկա, չի հարցրել՝ ինչի՞ կարիք ունեի: Առանց խղճի խայթի՝ Պաշտոնական նախարարության աշխատակիցները դաժանական վիրավորությունը զգում են Պաշտոնական բանակի վրա, նրանք էլ՝ սրանց վրա. մեկ է, 19-ամյա որդու անունը ոչ մի ցուցակում չկա: 34 օր ֆազոսով ջարդել է թեմամուն, ժամ միջին դարի վնաս սվել նրան, գանգել տուն ու ասել՝ դառ, թորեն իմ մեջքը երբեք չի թեմնի, 35-րդ օրը ԱԹՍ-ից այնպիսի հարված է ստացել, որ դաժանական խաչը, զինգրուկը ծոցագրամում դադար է, ծնողներն իր մարմինը ոտի խայլից են ճանաչակ, ու հինա 19-ամյա հեռուի անունը ոչ մի ցուցակում չկա:

Արեները ֆիզիկոսի ցուցանալով բակետքի բաժինն էր ավարել, օգոստոսին գրակոչվել բանակ: Սկզբում Մեղիում է եղել, բայց կարանիի դաժանումներն ուրակոչվել են հասցրել անգամ ավտոմատ լիցենզիային: մայրերը ավտոմատ սկսվել է, նրանց արել են Զարբայիլ: Արեների երեսասարգ գեղեցկուկի մայրը սեւ շամիկ է հագնում՝ վրան որդու դաժանքը:

Հակոբը ծագավորող դիտի դաժան, ընկերներով մարտի թեժ դաժան կրակն իրենց վրա են վերցրել, որդեստի զորքը կարողանա դուրս գալ շրջափակումից: Համավարակի դաժանումը ծնողներն անգամ զինվորական երդման արարողությանը չեն կարողացել ներկա լինել: Վերջին անգամ Հակոբին թեմն են օգոստոսին, երբ նա ավտոբուս մտնեց, ձեռքը հանեց դաժանումից ու գոչեց՝ մամ, հետեւիցս չլացես, ես քեզ սիրում եմ:

Մայրն էլ լաց չի լինում, որովհետեւ արցունքազեղները չորացել են: Բժիշկն անունում ասել է՝ խոր սթրես է դաժան, սիրքը մվվում է, բայց արցունք չի գալիս: Հակոբը զորակոչվելիս է հոր ու մոր հետ վերջին անգամ նկարվել: Լուսանկարում նա կարծես իր ավագ եղբորն ու բոջը գրկած լինի: Հայրը՝ սեւահետ, հոգար, մայրը՝ բաց կաղոյս շրջագեսով, լայն ժոկոսով:

Հակոբի հայրը թափում մտալ խոհանոց, հոգեբույժից հետ հեռախոսով դաժանումովից, որ նա կեսօրին գա իրենց տուն՝ իր ջրաչափի ցուցմունքը գրանցող աշխատակցուկի: Լավ մասնագետ է, խոսակցալ գրույցը կնոջ հետ այնպես սկսել, որ նա գլխի չընկնի, որ դիմացինը հոգեբույժ է:

Հակոբի, Սմբատի, Կարենի, Դավիթի, Հայկի մեծադիր նկարների առջեւ «Մարտական ծառայություն» մեդալներ են դրված՝ հետմահու:

Արենի հայրը մի քանի անգամ փորձեց հետախույզվել՝ համանամարն ինչո՞ւ է որդուն նորից արել՝ թեմամուն հանձնված արածները դաժանելու: Նրանց դասակն էլ ընկել է շրջափակման մեջ, ու երկու ժամ անց արկի դաժանումից բոլորը զոհվել են: Համանամարն ու նրա սեղակալը Արենի հոր գանգերին սկսեցին չղասախանել, հեռախոսն անջատում էին, մինչեւ որ մի ուրիշ սոլա մի օր գանգեց, թե՛ այսինչ օր տանը կլինեմ, ձեռքով «Մարտական ծառայություն» մեդալը բերելու ենք հանձնենք: Արենի հայրը, կասկածը սրտում, լուրը կնոջը հայցնեց: Արենի մայրն արցունքից ուռած աչքերով անարբեր մայր ճանաչում, ուսը թոթվեց ու դուրս եկավ սենյակից:

Զոհված գազաթնեղով եռանկյունի

երրորդ գազաթն վախի ու հոգեբանական ճնշումների բազում մեթոդ է կիրառում երկրորդ գազաթնի հանդեպ՝ մոր դաժանական սոլախոսքեր, ինչը մոր զոհերի ու կորուսների դաժան կարող է դառնալ, «նախկինների» վերադարձ: Երրորդ գազաթն այն ասիճանի է ստիճանում կողմնակալը ընդունակ, որ հանդիման է հրավիրել դաժանական մասնակցած սոլախոսքի ու նրանց ուղեղները լվացել, թե գոհ չե՞ք, որ ողջ եմ, եթե դաժանական չկանգնեցնեի, դուր էլ էի գոհվելու: Պաշտոնական դիտի միջով անցած, ամեն օր դաժանական մոլորական շային դաժանական հետ մողարթնագող, խեղված հոգիներով մեկ տոկոսի հոգեվիճակն է երրորդ գազաթն դրել խաղաղասեղանին ու դիվիդեններ է փորձում ասել:

Իսկ եռանկյունում առաջին գազաթն, երկրորդից ու երրորդից ամեն օր ավելի ու ավելի հեռանալով, դաժանական է իր վեցի դաժանական մեջ. կյանք կոչվածը նա համար սանից՝ գերեզմանոց, գերեզմանոցից՝ տուն կարճ ճանապարհն է, իր սեւ հագուստների ամուլ գոգեստի հարամն ու նախընթաց ծածկված փոքրիկ սեղանը՝ որդու, ամուսնու կամ եղբոր մեծադիր, ժոխքես, լույսով լի լուսանկարով:

Բաղրամյան դոկտորսն էլի փակ է: Օդերայի մոտից լսվում է ՀՀ-ական Խոսան Սաղաթեյանի խոխոս լույթը՝ դաժանումը լույս է օր առաջ հեռանալ ու խոսակցույ ժախժախ կրի: Կառավարության ժեմի շրջակայքում ոտնակալական ուժեր են կենսոնացած: Փաշտոնական աշխատանքի է գնալու՝ գողեգող, երեսակայական վիճաբան գնդակից խոցվելու վախը սրտում:

Գետրոն ու Էդգարը մույն գյուղից էին, զինկոմիտեի Կառավարող Պաշտոնական նախարարությունից մոյների 26-ին երկուսն էլ արել էին՝ Հարությունը Խժաբերը ու Հին Թաղեր գյուղերի դիրքերը դաժանելու: Երկու ժաբաք անց թուր հասուկոկոսայինները հարձակվել են:

9 հոգով կռիվ են սվել մինչեւ ասանները զինված թեմամուն 150 հոգանոց վազեի դեմ, բոլորին ոչնչացրել են, իրենք էլ՝ զոհվել: Հետո դաժանվել է, որ Հարության այդ գյուղերն էլ են թեմամուն հանձնված: Գետրոն ու Էդգարի հարազատները որոշել են չլքել ու դաժանական դաժանական թեմ Հին Թաղերը, Խժաբերը, Դիզախայնը վաղուց թեմամուն են հանձնված եղել, մոյների 9-ի համաձայնագրից հետո ինչո՞ւ էին տոկոսներն արել դիրքերը դաժանելու: Ինչո՞ւ անիմաստ կռվեցին ու զոհվեցին տոկոսները: Վերջերս ՊՆ-ը բոլոր զոհվածների անուններով «Արիության մեդալներ» է ուղարկել մարդատեսարան ու ասել՝ հարազատներին ինաց սվեք, թող զան սանեն:

9 զոհվածների հարազատները մարդատեսարանում բողբոջել են. «Այդպես են մեդալը հանձնում» թափում, խուսափելով մեկ աչքերի մեջ մայել: Մեզ մեդալ դեմ էլ, մեզ մեկ որդիներն են դեմ: Նրանք խաբեության զոհ են դարձել:

Հանձնված հողերը դաժանական են գոհվել: Բողբոջել են, լաց եղել, մեդալները վերցրել, տուն եկել: Վերջ:

Պաշտական կառույցների աշխատակիցներին հրահանգված է դաժանական թեմայով չխոսել. եթե որեւէ մեկը խոսք բացի, մեդալ ձայնով ընդահում եմ եւ ասում՝ կյանքը շարունակվում է: Սոցալաններում նրանք երջանիկ ընտանիքների, ծննդյան տոների, հանրային միջոցառումների, համերգների ու ներկայացումների լուսանկարներ են արածում, անհոգ գրառումներ անում: Իսկ ֆեյբեքի ֆաբրիկան հասցեական աշխատանք է այն օգտատերերի վրա, որոնք դաժանական հիմնական են, որ կյանքը չի կարող առաջվանը լինել, որ մեկ կողմից արոն են զոհված տոկոսների դժբախտ ընտանիքներ, որ վիրավոր տոկոսներից շատերը սոցալական ծանր խնդիրների առաջ են կանգնած, նրանց բուժում է դեմ, որ հազարավոր երեխաներ կորցրել են իրենց կերակրողին, որ հազարավոր երեխասարգ կանայք այրիացրել են ու խելագարության շեմին հասել, որ ռազմախաղական օ-

դակներից ոչ ոք ոչ մի անգամ չի գանգահարել որեւէ ընտանիքի՝ հետախույզելու՝ ո՞րք են, թե՛ ցավից մազացել են: Ֆեյբեքի ֆաբրիկան ու Փաշտոնական համար աշխատողները մանկուհիների դեմ ցույց են տալիս, թե եղածը եղած է, ոչինչ անել չես կարող, ամեն մեկն իր բաժին ճակատագիրն է ստացել ու դեմ է հաջակի դրա հետ: Նրանք կարող են անախախտները հարձակվել այն օգտատերերը վրա, որը դաժանական հիմնական է, որ դաժան-

Ռազմական էներգետիկան ու շարժողության առարկա

Վերջին տարիների փորձը ցույց է տալիս, որ անհրաժեշտ է մեծ ուժերություն դարձնել էներգետիկայի արդի տեխնոլոգիաների օգտագործմանը երկրի դաժանական ոլորտի համար: Մ ա ս ս ա ճ ո Վ ո Ր ա Վ ո Ւ տ, սարբեր Անանյանի կողմից գործադարձել մեծ ունեւան էներգիայի սնաման ինֆուորույն համակարգեր, որոնք կարողանան արակարգ իրավիճակների դաժանական (սարբերային աղեցներ, ոսնձոթյուններ, դաժանական իրավիճակներ եւ այլն) լրիվ կամ մասնակի չափով հուսալի ձեռով աղախովել անհրաժեշտ բանակի էներգիա: Այստեղ կարելի է օգտագործել արեւի էներգիան, գեմի սակ ֆողարկված ձեռով կառուցել փոքր հոգրությամբ հիդրոէլեկտրակայաններ եւ այլն:

Անչափ կարեւոր դեմ կարող է ունեւան այսպես կոչված էլեկտրական փակոցները, որոնք հաջողաբար հոգր դաժանականություն ունեւանյու դեմում ցամաքային զորքերի համար կարող են դաժանակ հուսալի եւ փրկիչ տակ: Թեմամուն ճանապարհը դեմի մեկ հայրենիքի սահմանները եւ խորքերը դեմ է փակ լինեն: Անհրաժեշտ է խիստ գաղտնի սկզբունքով կազմել ծրագիր եւ փուլ առ փուլ իրականացնել:

Առաջարկությունս կայանում է հետեւյալում: ՀՀ-ում գործող ռազմական ակադեմիաներում որդես հասուկ դասաժամեր մսցնել «Ռազմական էներգետիկա» առարկա: Այն հնարավորություն կսա մեկ աղաղա սղաներին որոշ գիտելիքներ տակ վերը նշված խնդրի վերաբերյալ: Կարեւոր խնդիր է նաեւ դաժանական համակարգում թեկուգ հասարակական կարգով աշխատող ունեւան մասնագետ խորհրդատու:

ՆԱԶԵՆԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

«Պիտի լինե՛նք: Ու դեռ - շահանա՛նք...»

Փայլուն դարող, բալետայստեր, կազմակերպիչ, դեկավար, Հայաստանի ժողովրդական արհեստ **Նորայր Մեհրաբյանի** 80-ամյա հոբելյանին, որը լրացավ սույն թվականի հունվարի 4-ին, մենք երեւի թե կանդարդառանման մեր աղագա հրապարակումներից մեկում:

Իսկ սույն գրախոսականը նվիրված է Մեհրաբյանի՝ 1987 թվականին հիմնադրված եւ արդեն 34 տարի իր դեկավարությանը անընդմեջ գործող «Բարեկամություն» համույթի մարտի 11-ին կայացած «Լույս ի լուս» խորագիրը կրող համերգին: Անհրաժեշտ է հասուկ ընդգծել, որ ինչպես 90-ականներին, երբ գեղարվեստական կյանքն անկում էր աղոթում եւ «Բարեկամություն» անսամբլը համառոտեւ շարունակում էր իր գործունեությունը, այնպես էլ 2020-ի եւ մեր այսօրվա բարդ կացության դայմաններում իր դեկավարի հաստատում կամփի եւ լավատեսության շնորհիվ «Բարեկամությունը» գործել է գործում է:

Անուշտ, յուրաքանչյուր համերգ ունի իր ռեժիսուրան՝ ցուցադրվող համարների հերթականության ճանաչանությունը: Սակայն «Բարեկամություն» համույթի այս համերգը առանձնանում է իր դրամատիկությամբ: Բոլոր համարները շարունակված էին մի թեմայով՝ մեր ժողովրդի անցած տարիների անհույս կյանքը: Կարելի է ընդգծել եւ ողջ հայության

սուգը, եւ արյունոտ կրուսքը, դայիարի դաստիարակմանը, անձնական աղոթումները, անցյալ դարերին մեր ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցած անդառնալի կորցրած հողերը ընդհանուր երազանքը եւ, վերջապես, աղագայում դայիար առավոտ բացվելու հույսը:

Համերգում կատարված համարների հիմնական մասը Նորայր Մեհրաբյանի բեմադրություններն են:

Հասուկ ուժադրության եւ արժանի Մեհրաբյանի որդու՝ Շվեդիայի Թագավորական Բալետի նախկին առաջատար դարող, բալետայստ, Սոկոլովի Մեհրաբյանի եւ կրթական աստիճանի նախագահ, «Հոր զգացմունքներ» դարային նախագծի

համահիմնադիր եւ բալետայստեր, այժմ Սոկոլովի Միջազգային Բալետային դպրոցի դասավանդող եւ բեմադրող, Հայաստանի վասակավոր արհեստ **Արսեն Մեհրաբյանի** բեմադրությունները: Ավելորդ չէ նշել, որ արսասահմանում գործող մեր

դարողների, բալետայստերների թվից Արսեն Մեհրաբյանը համարյա թե միակն է, որն արդեն մեծ ներդրում ունի Հայաստանի դարարվեստի բնագավառում: Նշենք, որ նրա ուժերով «Հոր զգացմունքներ» արսասահմանում գործող այս դարողներից ձեռնարկված համույթը, արդեն բազում տարիներ իր ելույթներով հանդես է գալիս Հայաստանում՝ բերելով իր հետ բալետի եւ մուդերն դարի նորովի ուղղությունները: Նշենք նաեւ, որ Արսեն Մեհրաբյանը մասնակցել է «Բարեկամություն» համույթի ներկայացումներին թե՛ իր խմբով, թե՛ որպես մենակատար՝ «Լուսեցի Սափ» բալետում: «Հոր զգացմունքներ» եւ «Բարե-

բյանի բեմադրությամբ: Արսեն Մեհրաբյանը նաեւ սերս համագործակցում է Երեւանի դարարվեստի ֆուլեջի հետ, վերջին տարիներին այնտեղ բեմադրելով մի քանի երկեր, ինչպես, «Փոքրիկ իռլանդ» բալետը 2019-ին:

Մարտի 11-ին կայացած համերգում ընդգրկված էր Արսեն Մեհրաբյանի բեմադրած վեց համար: Համերգը բացվեց «Լույս ի լուս» ելույթով եւ «Օրհնյալ է Ասված» ռեչիտատիվով (մեակումը՝ **Տիգրան Համասյանի**), որ կարելի է մեկնաբանել որպես թե՛ երաժշտական եւ թե՛ դարային աղոթք ի հուշ մեր անմահացած մարտիկների: Դանդաղ վերաբարձվելով՝ աղջիկների մեծ խումբը իրար է փոխանցում վառած լապտերները: Ամենամեծ եւ ողբերգական տրագիկոմիան թերեւս թողեց Կոմիտաս վարդապետի «Շուրիկին» դառնամուրային դարը (Համասյանի եւ **Ա. Հենրիկյանի** մեակմամբ): Երեւի թե կարիք չկա բացատրել, թե ինչ խորհուրդ է դարձնում այժմ ամեն հայի համար այդ անունը եւ համարի անվանումը:

Արսեն Մեհրաբյանը բեմադրել է այն մոդերն դարի հմարներով: Փոքրամարմին աղջիկը երկար, կարծես արնաթաթախ կարմիր հագուստով, որի շարժումները կոստյումն են, նա հազիվ է փայլում, անընդհատ վայր ընկնելով, կծկվելով... Մեր Շուրիկը...

Դոկտ. Հենրիկ ԲԱՍՏՅԱՆ

«Թուրքերն անցան այստեղից»

Ֆրանսիական գրականության խոշորագույն դասականներից մեկը՝ **Վիկտոր Հյուգոն** առանձնահատուկ հակակրակ էր անում թուրքերի հանդեպ, ինչը որոշ արձագանք է գտել նրա ստեղծագործություններում: Այսպես, «Արևան զվարճանում է» նշանավոր դրամատիկական դրամայի առաջաբանում իր այդ թատերական ներկայացումները «Կոմեդի ֆրանսեզում» դադարեցնելու հրաման արձակած միմիստների խորհրդին նա համեմատել է թուրքական դիվանի, իսկ Փարիզը՝ վիլայեթի հետ՝ գրելով մեզ համար արդիական այս տողերը.

«Ո՛ր է օրենքը, ո՛ր է իրավունքը, ինչպե՞ս կարող է դա դաստիարակել: Իսկապես եղել է այն, ինչը հուլիսյան հեղափոխությունն էր կոչում: Մենք այլևս Փարիզում չենք: Ո՛ր վիլայեթում ենք աղոթում: Աղոթած ու ավարած «Կոմեդի ֆրանսեզը» որոշ ջանքեր թափեց՝ հասնելու համար միմիստի այդ տարիներին որոշման բեկանմանը: Բայց գո՛ւր ջանքեր: Դիվանը, Կոմեդի, միմիստների խորհուրդը հավաքվեց...»:

Սույն թատերական մեծ, գլխավոր հերոսներից մեկի՝ Ֆրանուա I թագավորի մի խոսքում թուրք բառը գործածված է իբրև դաժանության հոմանիշ («Ինչո՞ւ Ասված այս դիցուհու մարմնի մեջ դաժան թուրքի սիրտ դրեց»)...

Հյուգոյի «Արևելյան մոսկովներ» (1829) ֆերվածների ժողովածուի որոշ գործեր ներգնչված են 1821-1827 թվականներին թուրքական լծի դեմ հույն ժողովրդի մղած ազատագրական դայիարով: Դրանց մեջ նշանավոր է հասկապետ «Տղան» վերադրությամբ բանաստեղծությունը (1828)՝ գրված հունական Զիոս կղզում թուրքական դաժան սղանդի առթիվ: Զերթվածի առաջին կիսատողը՝ «Թուրքերն անցան այստեղից», դարձել է բարբարոս ցեղը բնութագրող լավագույն ասույթներից մեկը:

Հույն տղային ձոնված բանաստեղծությունը, որ նույն հաջողությամբ կարելի է ձոնել նաեւ հայ տղային, վաղուց ի վեր մոսկով է գործել հայ իրականության մեջ, սիր-

վել է ու ներգործել: Նրա անմիջական ազդեցությամբ են ստեղծվել Սկրիչ Պեչկեպալյանի «Հայ ֆաջոդին», Հովհաննես Հովհաննիսյանի «Հայ մանուկը», Սեփան Մալխասյանի «Որք հայ տղան»: Զերթվածը հայերեն թարգմանել են Ալեքսանդր Ծառույանը, Արակ Զոդանյանը եւ ուրիշներ, նաեւ՝ մենք:

Ամեն տարի մարտի 25-ին հույներն աշխարհում նշում են Հունաստանի անկախության օրը: Այս տարի լրանում է այդ կարեւոր իրադարձության 200-ամյակը, որի առթիվ էլ որոշեցինք ընթերցողին ներկայացնել մեր թարգմանության վերանայված տարբերակը:

ՎԻԿՏՈՐ ՀՅՈՒԳՈ

ՏՂԱՆ

Թուրքերն անցան այստեղից. սուգ ու ավեր է չորս դին, Զիոս կղզին գինեվեց դարձել է խութ խավարչին: Հովանու սակ ծառերի Արագույն էր նա ջինջ ալիքների մեջ չհնաղ Դոյակներ եւ դուրակներ եւ իրկունը հաճախ՝ խումբը դարող կույտերի:

Ամայությունն է... Բայց ո՛չ, մի սեւացած դասի մոտ Նասած է մի հույն տղա՝ կաղուսաչյա ու թախծոտ, Գլխահակ ու դառնամած. Ուներ որպես աղաստան, որպես միակ հեմարան, Ալոճենի մի ձերմակ, մի ծաղկաթուփ՝ իր նրման Կործանումից վրիպած:

- Ա՛խ, խեղճ տղա, բոկոսն՝ փաղարների մեջ ժռռոտ, Ի՞նչ անեմ, որ չորացնես երկնի, ծովի դեպ կաղուս Աչերը ֆո վոսակեզ, Որ արցունքից փոթորկված լազուրի մեջ անսահման Նորից փայլակը ցոլա բերկրանի ու խնդրության, Եվ գլուխդ բարձրացնես:

Էժեն Դելակրուա, «Հույն-թուրքական ճակատամարտ», 1821:

Ասա՛, արդյոք ի՞նչ բերեմ, սիրո՞ւն տղա, քեզ համար, Որ դու ուրախ շող տաս ֆո խոթողները խեղճաբար՝ Ուներին ֆո սոխակ. Մազերդ, որ չեն կրել անարգանքը երկաթի, Որո՞մ լալիս են՝ թափված ֆո գեղեցիկ ճակատին՝ Ուռենու դեպ հերարձակ:

Ի՞նչը կարող է ցրել մառախուղը ֆո ցավի. Կուզե՞ս շուրտան այն կաղուս, աչերի դեպ ֆո ծավի, Իրանի մութ լճակից, Կամ դոստը տուրայի՝ հսկայական այն ծառի, Որից մոտյզը միտի վարզով վազի բյուր տարի, Որ դուրս գա իր ավափից:

Կուզե՞ս արդյոք, որ ժոցաս, այն թռչնակին գունագեղ, Որ երգում է ծնծղայից ավելի բարձր ու հնչեղ եւ սրինգից՝ ֆաղցրակ, Ի՞նչը կուզես. ծաղիկը, դոստը թե՞ թռչնակին: - Բարեկամս. - հույն տղան դասասխանեց սենդազին, - Կուզեմ վառող եւ գնդակ:

Զեքրին Ի. ՅԱՆԳ

2013 թվականի փետրվարի 9-ին գրող Արամ Այլիսլիի աշխատանքները հրատարակվել են այսօրվա Ադրբեջանում, քանզի նրա գրականությունը վերադարձվել էր Ադրբեջանի կառավարությանը: Այլիսլին իր գրքերի այսօրվա հեջերը էր համաձայնագրել, ինչը հեջազայում նկարագրել էր նույն հանդեսում մեջբերված՝ իր 2018 թվականի էսսեում: Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևը գրել էր Այլիսլին «ժողովրդական գրող» տիտղոսը և իր կողմից սահմանված նախագահական թոշակից: Նրա կնոջն ու որդուն ազատեցին աշխատանքից, իսկ գրողն ինքն ստանում էր մահվան տղանալիքներ: Այլիսլիի թեկնածությունը մի քանի քննարկներ իր կողմնակիցները առաջադրել են հաղադրության Նորեյյան մրցանակի: 2016 թվականի մարտին նրան հրավիրել էին մասնակցելու Վենետիկում կայանալիք Incroci di civiltà՝ գրական փառատոնին, սակայն 79 տարեկան գրողը ձերբակալվել էր Բաքվի օդանավակայանում, որտեղ նրան կեղծ մեղադրանքներ էին առաջադրվել: Այդ մեղադրանքները դեռևս չեն հանվել:

2020 թվականի դեկտեմբերին Այլիսլին տարիներ անց առաջին անգամ ելույթ ունեցավ հանրության առջև գրականագետ Մարկ Լիդովեցկու, ադրբեջանա-ամերիկյան լրագրող Ալեքս Բուսոլուի և թարգմանիչ Զեքրին Ի. Յանգի հետ «Այրված գրքեր. Արամ Այլիսլին, գրականությունը և մարդու իրավունքները ներկայիս Ադրբեջանում» առցանց միջոցառման ընթացքում: Այլիսլին տասնամյակներից համաշխարհային հանրության կողմից իրեն ուղղված հարցերին: Նա անդրադարձավ 2020 թվականի աշունը Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև զինված հակամարտության վերսկսմանը, որտեղ ադրբեջանական զինված ուժերը մի քանի անգամ զերազանցում էին հայկականին: Այդ երկարատև հակամարտության մասին մասնավորապես խոսելով է Այլիսլիի «Մնաց բարով, Այլիս. երեք մասից բաղկացած ոչ ավանդական վեպ» եռագրության մեջ (Գիտահեսագրական մամուլ, 2018 թվական, թարգմ. Զեքրին Ի. Յանգ): Միջոցառման ընթացքում Այլիսլին նաև խոսեց գրականության, Ադրբեջանում իր կրած մեծական իրավական անախորհությունների և մարդու կարեկցանքի գալու ունակության հանդեպ իր հավաստի մասին: Միջոցառումը հովանավորվել էր Կոլումբիայի համալսարանի Հարիման ինստիտուտի, Մարդու իրավունքների ուսումնասիրությունների ինստիտուտի և ամերիկյան Պեն ակումբի կողմից: Մարկ Լիդովեցկին էր վարում հանդիսատեսի հետ հարց ու պատասխանը: Այլիսլին խոսում էր ռուսերենով, Բաքվում զանգված իր սնից, որտեղ փաստացի ճնշված կալանի սակ էր: Նրա դիտարկումները թարգմանվել, խմբագրվել և համառոտագրվել են Զեքրին Յանգի կողմից: Նրա դիտարկումների ամբողջական տրամադրությունը անգլերեն և ռուսերեն թարգմանությամբ կարող է գտնվել այստեղ՝ միջոցառման տեսանյութի հետ միասին:

Մարկ Լիդովեցկի.- 2016 թվականի մարտին դուր ղեքս է ելույթ ունենալիք Վենետիկում կայացած գրական փառատոնին, սակայն չկարողացաք ներկայանալ, քանզի Ադրբեջանը լիբերալություն չստացավ: Ավելի ուշ դուր հրատարակեցիք այն դիտարկումները, որոնք ծրագրում էիք ներկայացնել: Ձեր ելույթի սկզբում դուր գրում եք, - «Այժմ մենք բոլորս անդաժամ ենք այս անհավասարակշռության դաժան ժամանակների առջև: Պատմության ընթացքում լիբերալ են փոխվել, երբ ոչինչ չի կարող լցնել մարդկային սրտ դատարկությունը՝ ոչ կրոնը, ոչ գիտությունը և ոչ էլ գրականությունը»: Այժմ էլ եք նույնը գրում, և ձեզ համար

մարդը: Որքան կարող եմ նրան հեռու դառնալ հասարակությունից : Դա նրա համար լավ չէ»: Կարծում եմ այս ամենը կանցնի: Համոզված եմ դրանում: Ինչ վերաբերում է նրան, թե ինչպես եմ աղոթում այս դժվար ժամանակներում, ինձ թվում է, որ անկախ հանգամանքներից, անկախ այն իրավիճակից, որի միջով անցնում է գրողը, վերջինս աղոթում է իր սեփական աշխարհում: Օրինակ ես այդքան խորը չզգացի այն ամենի կորուստը, ինչ խլեցին ինձնից և չընկա ընկճախոս մեջ, որովհետեւ չեմ հիշում, որ երբեք ազատ եղած լինեմ: Ես երբեք չեմ զգացել այդ ազատությունը՝ ոչ դրոշմում, ոչ համալսարանում, ոչ էլ աշխատավայրում: Ինձ փոքրինչ ազատ եմ զգացել միայն իմ

Ժիզներ Ռուսաստանից ու Ադրբեջանից, որ ազակցել են ձեզ: Ընդհանուր առմամբ ռուս մտավորականությունը ինձ մեծ աջակցություն է ցուցաբերել: Անդրեյ Բիսուկը, Վիկտոր Երոֆեյեվը: Գրողների այդ մակարդակը՝ մասնավորապես գրողները, իրադրություն աջակցեցին ինձ: Նաև մի քանի ռուս լրագրողներ: Ադրբեջանում ինձ աջակցություն ցուցաբերեցին հիմնականում երիտասարդ գրողները: Նրանց մեջ կային այնպիսիները, որոնք ստանում էին իրեն այնպես, ինչպես ես եմ դրանք ստանում և ինչպես մի օր մարդիկ կսկսեն ստանալ ու հասկանալ: **-Ինչպե՞ս կարող եմ մենք ամբողջ աշխարհի ընթերցողներու, օգնել ձեզ:**

լր: Օրինակ՝ ես ադրբեջաներեն եմ թարգմանել հսկայական ֆունդից: Տարածվելու, Գրականության, Բյուրի, Գարսիա Մարկեսի, Շուկոլի, Այսմասովի և Ես այլ գրողների ստեղծագործություններից: Այդ ժամանակ էլ ներգրավում եմ գրելուն՝ միայն ադրբեջաներենով: Ես ռուսերենի լեզվակիր չեմ, սակայն երբ սկսում եմ թարգմանել, վաս չեմ թարգմանում, լավ է ստացվում: **-Դուր ինձնե՞ր էք «Քարե երազները» ռուսերեն թարգմանել, այդպես չէ՞** - Այո, ռուս լեզվակիր օգնությամբ: **-Ո՞ր է ձեր վրա ազդել որդես գրող: Ո՞վ է գրականության մեջ ձեզ համար հեղինակություն:**

Այրված գրքեր. Ադրբեջանցի գրող Արամ Այլիսլին գրականության և մշակութային հիշողության մասին

Ի՞նչ է նշանակում մեր ժամանակաշրջանում գրող լինելը: Արամ Այլիսլի.- Ես կցանկանայի նախաձեռնաբար հասկանալ իմ վիճակի հանգամանքները, որոնք բոլորին չէ որ ամբողջովին տարբեր են: Նրանք ինձ ստիպեցին ստորագրել ձանձրող լեզու մասին համաձայնություն, որպեսզի ես իրավունք չունենամ լիբերալ սահմանները: Բացի դրանից, դատախազությունը ազդեց իմ ինքնությունը հաստատող փաստաթուղթը: Առանց այդ փաստաթղթի անձը փաստացի չունի իրավունքներ, չի կարող մասնակցել ընտրությունների կամ որեւէ այլ բան ձեռնարկել: Համաձայն Ադրբեջանի օրենքի՝ դատախազությունը ղեկավարում է մենք իմ գործը մեկ տարվա ընթացքում: Սակայն մինչև այսօր այդ գործը, որը բացվել էր 2016-ի մարտին, չի փակվել: Նրանք տարաբան ընթացք չեն սալիս գործի փակումը: Այս ամենը ծանր հոգեբանական բեռ է իմ ուսերին, այս ամենը ճնշում է ինձ: Սակայն կարծում եմ, մարդկանց մոտ արդեն սկսում է փարսվել այն մտածողությունը, թե Ադրբեջանի տարածքը, այսպես ասած, Հայաստանի վերահսկողության սակ է: Նրանք մի փոքր հանգստացել են, և կարծում եմ (ծիծաղում է) այդ հանգստությունը Ես բան կարող է փոխել իմ կյանքում: Նրանք կհանգստանան և վերջապես կստանան «Իսկ այս

- Դուր արդեն իսկ օժանդակում եմ ինձ: Մենք այստեղ մտած ենք, ես մայր եմ ձեզ՝ այսպիսի բարեխիտ մարդկանց: Այդ ուրախությունը ինձ համար բավարար է, միայն է թե՛ ժամանակավոր: Երբեմն հիշում ես այսչափ գեղեցիկ դրամներ և դա օգնում է մեզ աղոթել: Ես չգիտեմ կոնկրետ ինչպես կարող եմ օգնել ընթերցողները: Շատ կազմակերպություններ են ցանկացել օժանդակել ինձ: Նորվեգիայում նրանք մոլորակ լավ տայնամներ առաջադրեցին, որպեսզի տեղափոխվեմ այնտեղ: Ես չզնայի, քանզի մի օր այս մարդիկ կհասկանան, որ ես ավելի Ես եմ սիրում Ադրբեջանը, քան իրեն: Կարծում եմ՝ ադրբեջանցիների մեջ կան անհասներ, ովքեր գիտեն, որ ես ավելի Ես եմ սիրում Ադրբեջանը, քան իրեն: Այսպես արտահայտվելը վստահավոր է (ծիծաղում է), բայց անհրաժեշտ:

-Ի՞նչ էք գրում այժմ: Ասացիք, որ գրականությունը ձեզ փրկում է: Այո, գրականությամբ եմ աղոթում: Ինձ միայն գրականություն է փրկում, եթե անկեղծ լինեմ ձեզ հետ: Հարցնում եք, թե ինչպե՞ս եմ աղոթում: Այս իրադրություններից հետո ես գրել եմ մի քանի բան , որոնք Ես կարելու եմ ինձ համար: Մոսկվայում ես ունեի մի Ես լավ թարգմանիչ Թամարա Կայազիմյան, որը երկար տարիներ թարգմանում էր ստեղծագործություններ: Շնորհիվ իր թարգմանությունների՝ Մովսեսյան Միլոսլավայի սարիներին գրեք մի լիոնավոր օրինակներով հրատարակվում էին: Սակայն նրա մահից հետո ռուս ընթերցողներին հետ իմ կաղը կորավ: Այժմ ես գրում եմ միայն ադրբեջանցի ընթերցողների համար:

-Սակայն դուր նաև ձեր իսկ ստեղծագործությունները ռուսերեն էք թարգմանում, այդպես չէ՞ - Ես սկսեցի թարգմանել: Այժմ ինձ համար դժվար է իմ իսկ ստեղծագործությունները թարգմանել: Թարգմանությունը ինձ համար ծանր աշխատանք է: Գրելը ավելի հեշտ է, քան թարգմանել:

- Տարբեր ժամանակներում տարբեր գրողներ են ազդել ինձ վրա: Ինձ սկզբում ազդեցրել էր Յենիթի Բյուրը: Թվում էր, թե մենք ծնվել ենք միեւնույն վայրում, աղոթել միեւնույն գյուղում, ահա այդքան հոգեհարազատ էին նրա ստեղծագործությունները՝ ինձ: Իսկ հետո, արդեն ռուս գրողներից, ես իրադրություն սիրեցի Մախոմ Գորկու վաղ օրերի գործերը: Նա գրավեց ինձ նրանով, որ ցույց սկսեց, որ այս կյանքը բարդ է՝ երազելով ավելի լավ կյանքի մասին: Իսկ այժմ ռուս գրողներից ինձ գրավում է Իվան Բունինը: Բունինը նույնպես ինձ հոգեհարազատ գրող է: Նրա անուշները, իրեն բնորոշ յուրահասուկ ոճը, նրա հանգստած արձակը խոսում են ինձ հետ իմ լեզվով: Իմ սիրելի ամերիկացի գրողը Ջոն Սթեյնբեքն է: Ես նրան խորապես սիրում եմ: Ադրբեջանի հերոսական վեպերը եմ հասկանալի և ազդեցություններ են թողնում ինձ վրա: Այնպիսիները, որտեղ կա երազանք, մարդը ուզում է հերոս լինել և լավը անել մյուսների համար: Վաղ մանկության օրերում հասկապես Ես էի սիրում հեթիքներ: Եվ մինչև այսօր էլ սիրում եմ: Ինձ թվում է, որ այն ամենը, ինչ գրում եմ՝ հեթիք է: Դժվար է գտնել Գարսիա Մարկեսից ավելի լավ հեթիքասաց: Նա ամեն ինչում է հեթիքասաց: Հասկապես «Հարյուր տարեկան մեծություն» վեպում նա կատարել է հեթիքասաց է: Գիրքն ամբողջությամբ հեթիք է: **-Այժմ կկարդան Ձում հարթակով ուղարկված հարցերը: Ինչո՞ւ եմ ադրբեջանցիները այդքան ասում հայերին և ինչո՞ւ է դատարկությունը կեղծվում:** - Շնորհակալ եմ հարցի համար: Ես ինչ հայերի եմ ճանաչում, ովքեր ասում են ադրբեջանցիներին: Եվ իմ ադրբեջանցի ընկերները ինչպիսիք ասելություն չեն տալու հայերի հանդեպ: Ես չեմ կարծում , որ որեւէ մեկը կարող է ոչնչացնել Հայաստանի հետ մեր մշակութային կաղերը: Այդ մշակութային էր մեզ միավորողը, և հուսով եմ, որ կրկին կմիավորի մեզ: Այս օրերին

-Ազակցներ ունե՞ք: Կա՞ն գրողներ, մշակութային գոր-

հաղափական գործիչների հետ հույսեր չենք կարող կապել: Այդ հույսը ժամանակի բովոյով անցած այնպիսի արժեքների վրա է, ինչպիսիք են՝ մեքենայի, մեքենայի, մեքենայի՝ այն պարտերը, որ դարձան են միասին: Անբեջանցիներից բացի չկա այլ թուրք ժողովուրդ, որ կարող է դարձել այդ երաժշտության ներքին: Ես դեռ հույս ունեմ, քանզի մեքենայից անկախ է, քան հաղափականությունը: Քաղաքականությունը մեքենայի փոփոխվում է, իսկ մեքենայից անցողիկ չէ: Ես հույս ունեմ, որ կգա ժամանակ, երբ մեքենայից մեզ կմիավորի եւ կկոչի դեմի ավելի լավը:

- Ինչպե՞ս կարող է Հայաստանի եւ Ադրբեջանի միջեւ վերջին հակամարտությունից եւ Լեռնային Ղարաբաղում շարունակվող մարդու իրավունքների ռեզոլուցիաներից հետո երկու երկրների միջեւ երկխոսությունը վերականգնվել:

- Հայերը լքորեն սրավճայի են ենթարկվել: Ես լայն կցանկանամ, որ հայերը այդ սրավճան հնարավորինս շուտ անցնեն: Վերջին հակամարտության ժամանակ թվում էր, թե բոլորը օգնության ձեռք կմեկնեն հայերին, սակայն փաստացի ոչ մի օգնություն չցուցաբերվեց: Եթե ռուս բանակը այնքան չլինեք, եթե ռուս խաղաղադատ ուժերը Լեռնային Ղարաբաղ չզգնային, չեն ուզում լուրջ քննարկումներ, թե ինչպիսի չարիք տեղի կունենար այնքան: Կարծում եմ՝ այնքան սարսափելի կոտորած կլինեք: Փառք Աստուծո, այդպիսի կոտորած տեղի չունեցավ: Սակայն Հայաստանի այս վերջերս շատ խորն են: Միայն հայերը կարող են բուժել այդ վերջերս՝ նրանց ոգին, նրանց հավաստի սեփական լուրջ քննարկումները, ես մնում եմ այն կարծիքին, որ հայերը չլինեք է հավասարին իրենց հաղափական գործիչներին: Այն հայրենասիրական ֆանասիզմը, որ տեսնում եմ որոշ հայ հաղափական գործիչների մոտ նույն է, ինչ տեսնում եմ նաեւ մեր մի քանի գործիչների մոտ եւ դա շատ է խանգարում իրավիճակը կարգավորելուն եւ հավասարակշռության բերելուն: Եվ ես իսկապես կարծում եմ, որ կան ադրբեջանցիներ, որոնք կցանկանան, որ հայերը ոսփ կանգնեն եւ լուծեն իրենց խնդիրները: Այնքան քան կա ասելու, որ ինձ զգացմունքներն են համակում: Ինձ համար դժվար է խոսել այս մասին, քանզի ես միշտ այս ողբերգություններին վերաբերվել եմ որպես իմ անձնական ողբերգություն: Ես արժու շատ մոտ եմ ընդունում այս բոլոր դժգոհությունները, յուրաքանչյուր մարդու ցավը, անեն մի երիտասարդի մահը. սա իմ ցավն է: Ահա ինչպիսին եմ եղել ես եւ ինչպիսին եմ մնացել: Ինչպես այլ կերպ օգնել չգիտեմ:

- Ձեզ համար հետաքրքիր է կլինե՞ր զրեւ ուսողիա եւ նկարագրել այն Ադրբեջանը կամ Կովկասը, որը դուք կցանկանայիք տեսնել:

- Շատ կցանկանայի: Ի բնե՛ս ես իդեալիս եմ: Չէի էլ լուրջ քննարկում, որ այս ամենը կսանի այսպիսի արյունահեղության: Կարծում եմ, որ մեր կովկասյան

մեքենայից եւ աշխարհընկալումը կօգնի երկրի առաջընդունելուն լուծել իրենց խնդիրները: Ես միշտ մտածում եմ. «Եթե նրանք չլուծեն այս խնդիրները, ոչ ոք էլ չի լուծի դրանք, եւ փաստացի ոչ ոք էլ չի լուծել դրանք»: Ո՞վ կարող է լուծել քո երկրի ներքին խնդիրները: Աշխարհի համար Կովկասը մոլորակի մի փոքրիկ հողակետ է: Ես գրեցի «Քարե երազները», որպեսզի հայերն ու ադրբեջանցիները հավերժ թեմաներ չլինեն: Չեմ կարծում, թե որեւէ հեռուստական բան եմ արել: Ես դարձապես չէի ցանկանա, որ այս երկու ժողովուրդները կորցնեն միմյանց, կորցնեն իրենց հիշողությունը:

-Ադրբեջանում մնալու ձեր որոշումը նման է Սոկրատեսի որոշմանը, ում առաջարկները առաջարկեցին լեւ Յունաստանը: Կա՞ն լուրջ քննարկումներ, որոնք այս դժվար ժամանակաշրջանում ձեզ համար օրինակ են ծառայում:

- Այդ ամենը ստիպում է ինձ մտածել այն գրողների ճակատագրի մասին, որոնք ինձնից վաղ իրավիճակում են եղել: Այն ինձ հիշեցնում է, որ ես միայնակ չեմ եւ երբեք էլ միայնակ չեմ եղել: Հնարավոր չէ, որ մի մարդ մտածած լինի որեւէ սուրբ, մեծ գաղափարի մասին, իսկ մյուսների մտքով դա անցած չլինի: Եթե գրողի գլխում մի լավ միտք է ծնվում, նշանակում է այդ միտքը հասնել է եղել շատերին եւ ոչ միայն այդ գրողին: Գրողը ընդամենը արտահայտում է այն, ինչ կա մարդկանց հոգում: Իրական, ձեռնարկ գրողը երբեք միայնակ չէ:

-Այժմ, երբ հուրհրդային Միության փլուզումից անցել է մոտ 30 տարի, ի՞նչ կարծիք եք դուք հուրհրդային Միության թողած ժառանգության, դրա մասը կազմող հանրապետությունների միջեւ հարաբերությունների եւ դրա արածի մասին:

-Եվ ի՞նչ կասեք այսօրվա կոչված խորհրդային «բազմազգ» գրականության, կենսոգի եւ հանրապետությունների միջեւ կառուցված հարաբերությունների, լեզուների փոխազդեցությունների մասին:

- Դա իրականում շատ հեշտ հարց է: Օրինակ, Մոսկվայի գրականության ինստիտուտում ես նույն կուրսում սովորում էի արձակի եւ չափածոյի այնպիսի վարպետների հետ, ինչպիսիք էին՝ Վասիլի Բելովը, Գեորգի Ռուսակովը, Վիկտոր Ասատրյանը, Եվգենի Եվսուեցևը, Բելլա Ալիմարովը: Գրականության ինստիտուտում այդ տարիներին շատ հայացի անձինք էին սովորում: Հիշում եմ՝ նրանցից մի քանիսին վարել էին ինստիտուտից: Սակայն սերս անձնական կապերը դառնալով էին: Տարբեր հանրապետություններում տարբեր միջոցառումներ էին անցկացվում: Գրողները հավաքվում էին, կիսում իրենց տեսակետները: Այսօր որոշ կարգեր դառնալով են միայն համացանցի միջոցով: Միգուցե դա շատերի համար հեշտացնում է շփումը, սակայն իմ սերնդի համար բնականը կենդանի շփումն է:

-Վենեսիկում ձեր դասրասած ելույթում դուք գրում եք, որ ոչ միայն այն հասարակությունը, որում ապրում եք, այլեւ

ամբողջ աշխարհն է հայնվել փակուղում, որ աշխարհը սառնալու է ազգայնամոլությանը դարձնելով հասարակությանը ախտով: Դրանից անցել է զրեթե ինձ տարի: Ձեր ախտորոշումը նույնն է մնացել:

- Ես նույնիսկ այսօր համոզված եմ, որ դա այդպես է: Շաբանը՝ սասանան ինքը, դասարանս սղասում է. եվ որեւէ դասարանություն է տեսնում, ներս է սողոսկում եւ կասարում իր սարսափելի գործերը: Սասանայի դասարանության մարմնավորումը գերհայրենասերն է: Յուրաքանչյուր կառավարություն ասում է. «Իմ ազգային շահը ինձ համար ամեն ինչից վեր է»: Ոչինչ չի կարող դրանից ավելի վնասակար լինել: Ի՞նչ ազգային շահ, երբ բոլոր ազգերը բախվում են գրիտի այնպիսի համաճարակի, որից ոչ ոք չի կարող ազատվել: Այդ հողատիրությունը՝ այդ «Իմ երկիրը ամեն ինչից վեր է» գաղափարը այնպիսի է, որ սղանում է մարդկությանը: Ի՞նչ արժեք ունի քո ազգի շահը, երբ ամբողջ մարդկությունը վստահված է: Ի՞նչ կարող է լինել տարածաշրջանի ամբողջականությունը, երբ ամբողջ մոլորակը, որպես մեկ ընդհանուր տարածք, կործանման սղանալիքի տակ է: Այսօր բոլոր դժգոհությունների դեպքերի կարգախոսն է. «Ես հետադարձ եմ իմ ազգային շահը»: Սա ինձ նույնիսկ զավեց է թվում: Սա նշանակում է թե՛լ Աստուծո ճակատին, բնության ճակատին, մարդկության ճակատին: «Իմ շահը ավելի կարեւոր է ինձ համար: Ի՞նչ շահ: Եթե մարդ ես, ինչպե՞ս կարող ես երջանիկ լինել, երբ հարեւանդ սարսափելի վիճակում է»:

-Շատ շնորհակալ եմ: Կարծում եմ՝ ձեր վերջին դասարանը շատ կարեւոր էր, եւ մենք դրանով ավարտում ենք մեր հարցազրույցը:

- Ես երջանիկ եմ, որ ձեզ հետ եմ, անգամ այն դեպքում, երբ երկխոսությունն առցանց է: Ես այս ամենը, մեր այսօրվա հանդիպումը չեմ մոռանա, կիսուս իմ ողջ կյանքի ընթացքում: Ձեզ երջանկություն եւ փառք ողջունում եմ մարդուն: Թող համավարակը ձեզ չհիմարի: Զուրուցեք չարիքից որեւէ ձեռք, զուրուցեք որեւէ ձեռք չարիքից: Անչափ շնորհակալ եմ ձեզ:

ՏԵՂԵԿԱՆԵՐ

Արամ Այլիսիյի Ադրբեջանից գրող է, դրամատուրգ, վիդյասան եւ խմբագիր: Իր «Քարե անուրջներ» գրքի համար առաջադրվել է Խաղաղության Նոբելյան մրցանակի: Ներկայումս նա բնակվում է Ադրբեջանի Բախու քաղաքում՝ փաստացի մայրիկ կալանքի տակ: Զեքրին Ի. Յանգը «Արսենը խմող կինը» գրքի հեղինակը եւ նախկին դափնեկիր բանաստեղծ է Վիդյանիա նահանգի Առլինգթոն քաղաքից: Նա թարգմանել է Աննա Սարգիսեցիին, Արամ Այլիսիյին, Իննա Կաբիչին եւ բազմաթիվ այլ ռուսալեզու գրողների: Նա Արվեստի հիմնադրամի ազգային մրցանակ է ստացել Արամ Այլիսիյի «Հրաժեշտ Այլիսիյ» գրքի թարգմանության համար:

«Լուս Անջելեսի գրքերի գրախոսական հանդես»
Անգլ. թարգմ.
ԼՈՒՄԻՆԵ ԳԱՆՈՒՄՅԱԼԵ

Գլեն Չեսնաթի գրքերը՝ հայերի վերապրելու կամքի մասին

«Մենք հայերս վերապրեցինք: 1920-ի Մարաշի մարտերը» (We Armenians Survived! Battle of Marash, 1920) եւ «Գլեն Չեսնաթի գրական ժառանգությունը» (Written Works of Glen Chesnut) խորագրերով գրքերը ուսագրավ բազմաթիվ դասնություններ են դարձնական հայերի (եւ ոչ միայն) վերապրելու կամքի մասին:

Գլեն եւ Էլեն Չեսնաթ

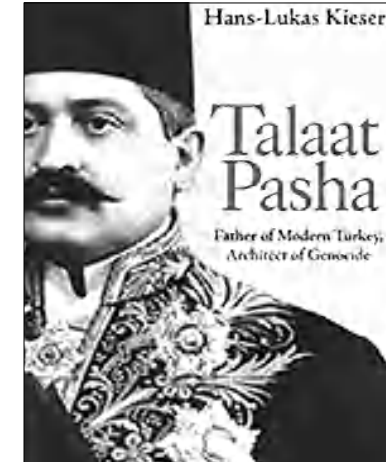
Առաջինում բնաշնչման ենթարկված ժողովրդի արագություններն է դեմի Ամերիկա՝ փախչելով 1920 թվի Մարաշում թուրքերի կազմակերպած զարհուրելի կոտորածներից: Երկրորդում՝ Ամարիլի (Տեխաս) խանձված դաշտերից ու փոշեղանջ մթնոլորտից դեմի Կալիֆոռնիայի կանաչ արոսավայրերը տեղափոխվելու ողբականը:

Գլենը Սեմ եւ Ուլսա Չեսնաթների՝ տեխասաբնակ ազարակասերի կրտսեր զավակն է, որ նախ կովբոյ (կովբարս), իսկ ապա նավաստի (Սան Ֆրանցիսկոյում) աշխատելուց հետո դարձել է ինքնու բանաստեղծ եւ կարճ դասնական լեզուների հեղինակ: Արդեն 45 տարի է, ինչ ամուսնացած է ամերիկահայ էլենի հետ:

«Պարս են, որ մարաշի իմ մոր եւ մյուս 8 հայերի սարսափելի դասնությունները կարողացա վերադասել: Այդ փրկվածները մի շատ փոքրիկ մասն են կազմում սասնյակ հազարավորների, որոնք զոհ գնացին Մարաշի արյունահեղություններին եւ հայկական Սբ. Ասվածածին եկեղեցու հր-»

Թուրքերենով հրատարակվել է Թալատ փաշայի մասին աղմկահարույց գիրքը

Օսմանյան վերջին ժառանգի եւ ընդհանրապես Թուրքիայի դասնության աշխարհահռչակ մասնագետ, Ցյուրիխի համալսարանի դոկտոր Հանս Լուկաս Կիզերի հեղինակած «Թալատ փաշա, ժամանակակից Թուրքիայի հայրը, ցեղասպանության ճարտարագետը» խորագրով գիրքը վերջերս թարգմանվել է թուրքերեն: Այս մասին տեղեկացնում է թուրքագիտական մասնագիտացված ermenihaber.am-ը՝ հղում անելով QHA-ին:

Գրքի թարգմանությունն ու հրատարակությունը, ինչպես ենթադրելի էր, արեցավ է դիմավորել թուրքերի կողմից: Սամվադն ազգայնական ժառանգները բուռն աղմուկ են բարձրացրել մամուլում ու սոցցանցերում՝ դա համարելով... դավաճանության դրսևորում:

Երկու հանգամանք կա, որոնք առավել քան որեւէ այլ բան, հուսից հանում են այդ «անմեղ թուրքերին»:

Առաջինը բնականաբար «ցեղասպանության ճարտարագետ» բառակապակցությունն է, երկրորդը՝ այն, որ գիրքը անգլերենից թուրքերեն թարգմանած «Իլթիփ-չիմ Յայընլար» (İleti im Yay nlar) հրատարակությունը վերնագրի «ժամանակակից Թուրքիայի հայր» հասկանող փոփոխել է «իթիհասականության ուղեղը» տարբերակով:

Թուրք ազգայնականներն ու դեմական ժառանգները «Թալատ փաշա, իթիհասականության ուղեղը, ցեղասպանության ճարտարագետը» վերնագիրը համարում են «ցեղասպանության ողորմների դրոշմագրանդ»:

Չեսնաթի գրքերն է նաեւ այն, որ վերջին տարիներին բազմաթիվ են Թալատ փաշայի մասին երեսան եկող աղմկահարույց փաստաթղթեր:

թերն ու հուսագրությունները: Դրանցից մեկն է, օրինակ, Թալատի «Սեւ նոթատերը», որի շուրջ «Լը նուվել դ'Արմենի» դարբերական հանդեսի հրատարակչության սնորհն Արա Թորանյանի՝ Թուրքիայի ժամանակակից դասնության հետազոտող Դույզու Թալալիի հետ արված հարցազրույցը, որը «Ազգ» թարգմանաբար տղագրել է 2014թ. հոկտեմբերի 2-ի համարում:

Ուսագրավ աշխատություն է նաեւ 2019թ. Newmag հրատարակչության կողմից թարգմանված՝ Թալատ Փաշայի՝ Հայոց ցեղասպանությանը եւ հարակից հարցերին վերաբերվող հեռագրերն ու փաստաթղթերը դարձնական «Սղանության հրամաններ» աշխատությունը, որի հեղինակն արդեն բոլորիս հայացի Թաներ Աֆչամն է:

Թաներ Աֆչամն այդ գրքով աղացուցում է Օսմանյան կառավարության Հայոց ցեղասպանության մասին ժառանգող փաստաթղթերի, առաջին հերթին Արամ Անսոնյանի հրատարակած «Նադիմ Բեյի յուլերը» գրքի իսկությունը: Գեորգ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱԼԵ

LA-ից երեւան. «Երազ». հայ ժողովրդի երաժշտությունը

Զրիսիան ՄԱՍՆ

Հայկական երաժշտությունը համաշխարհային հանրության ուշադրության կենտրոնում՝ շնորհիվ «Երազ» հասընտիր ակումբի, որում ներկայացված են երաժիշտներ Հայաստանից և հայկական սփյուռքից:

Հայերենով այլոսի անվանումը նշանակում է «Երազ», եւ հազիվ թէ հնարավոր լինի գտնել առավել համադասարան վերնագիր երգերի ժողովածուի համար, որում ընդգրկված են երաժիշտներ Հայաստանից և հայկական սփյուռքից:

Տասը թեթերը, որոնց մի մասը սեղի երաժիշտների գործեր են, մյուս մասը՝ հայկական խոհանարանի ներկայացուցիչների, ներառում են խիստ սարքեր չիւնեցող միջին սակայն բոլորն էլ կրում են երազային հայկական երաժշտական արտահայտման ընդհանրական հասկանալիները: Ավանդական գործիքները անբնական միախառնվում են էլեկտրոնայիններին՝ միաժամանակ թեթերին հարողորդելով ժամանակակից և հայկական մշակույթի վրա հիմնված երանգներ: Արդյունքը խիստ յուրահատուկ է՝ լո-ֆիի, դաունսթեյմի, սոուլի խառնուրդով երգեր՝ ֆանկային, թրթռացող և էներգետիկ թեթերի կողմից:

Երազը ստեղծվել է Լուս Անջելոսում հիմնված «Զրիսի» արվեստի գործակալության և «Զուրիկներ» հայկական հասարակական կազմակերպության համագործակցության արդյունքում:

Նախագծի հեղինակն է «Զրիսի»-ի երաժիշտների և երգացանկի հարցերով սնտեն **Զաֆ Ասուրյանը**, որ հայկական սփյուռքի ներկայացուցիչ է: Այլոսի ողջ հասույթը հասկացվելու է «Զուրիկներ»-ին, որը հունանիստ աշխատանք է կատարում Լեռնային Ղարաբաղի վերջին հակամարտության ժամանակ սահմանված հայերի համար: Այս հանգամանակով էր դառնում հայկական իրականության մեջ այս նախագծի նկատմամբ հասուկ, կենդանի հետաքրքրությունը:

«Երազի» մասին ամեն ինչ սկսած դրա համատեղ նախաձեռնության արդյունք լինելուց մինչև Հայաստանի և հայկական սփյուռքի երաժիշտներից բաղկացած լինելու հանգամանակ՝ շատ խոսում կերպով ներկայացնում է հայ ժողովրդին: Իսկ այլոսի թողարկման ժամանակահատվածը՝ Լեռնային Ղարաբաղի դաժնակալության կրած ցավալի ռազմական դաժնությունից անմիջապես հետո, իհարկե դասական չի ընթանում:

Հայերը շատ դժվար դասնություն են ունեցել: 19-րդ դարի վերջից նրանք ենթարկվել են սարսափելի սպանությունների և ջարդերի, որոնք իրականացվել են անկման եզրին գտնվող և ժամանակի հետ ավելի ու ավելի հանդուգն, ազգայնամուլ

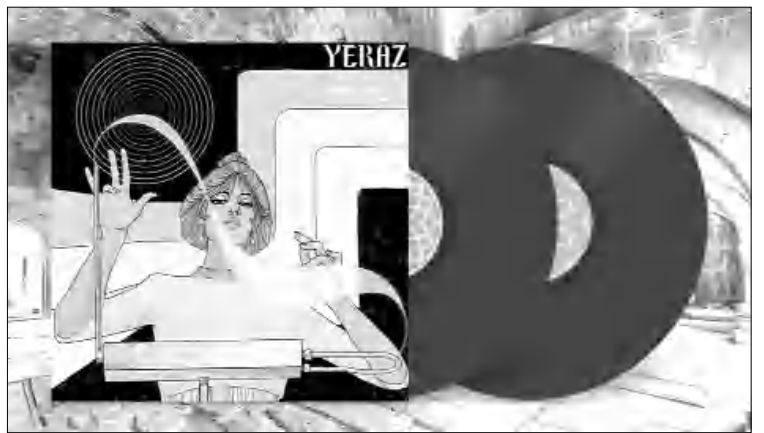
և դիտարկվող դարձած Օսմանյան կայսրության կողմից: Դրանց բարձրակետը եղավ Հայոց ցեղասպանությունը, որը սկսվեց 1915 թվականին:

Ցեղասպանագետ գիտնականների միջազգային ասոցիացիայի սյավների համաձայն՝ ցեղասպանության ընթացքում սղանվել է առնվազն մեկ միլիոն հայ: հետեանում հայերը ցրվել են աշխարհով մեկ՝ ծնունդ տալով հայկական սփյուռքին:

Այսօր Հայաստանի կառավարության հավանական ամբողջական կամ մասնակի հայկական ծագում ունեցող մոտ

երգում եթերային հնչողությամբ հայկական ֆլեյտային դուդուկի եռյակ է օգտագործված: Դիտուկ կերպով «Երբ դուդուկներ» վերնագրված և 13 ռոկե սեռողությամբ մեղեդին Լուս Անջելոսում բնակվող ինդի երաժիշտ **Էնջլ Տիրասուրյանի** կողմից գրված էմբիենս ոճի աշխույժ ստեղծագործություն է:

«Երազ» այլոսում ընդգրկված բոլոր երաժիշտները հարգանքի տուրք են մատուցում իրենց մայրենի մշակույթին՝ ազգային գործիքները ներմուծելով իրենց ստեղծած ժամանակակից երաժշտության մեջ: Դա

յոթ միլիոն մարդ է բնակվում աշխարհում, որը բուն Հայաստանի բնակչության ավելի քան կրկնապատկերն է: Անգամ այնքանիստ հեռավոր երկրներում, ինչպես Մեքսիկոն և Եթովպիան, այսօր առկա են հայկական համայնքներ:

Թեմիսի չեմոնի Անդրե Աղասին, փոփ ասոլ Շերը և ծանր ռոփ «Սիսթըմ օֆ Դաուն» խումբը սերում են հայկական սփյուռքից:

Սփյուռքը խորը մշակութային և զգայական կապեր ունի հայրենիքի հետ: Այդ զգացմունքը ամբողջ ուժով արտահայտվեց Լեռնային Ղարաբաղի վերջին դաժնակալության ընթացքում: հայկական սփյուռքին հաջողվեց հավաքել 150 միլիոն ԱՄՆ դոլարից ավելի գումար ռազմական կարիքների համար և որդես հունանիստ օգնություն: Բոլորովին զարմանալի չէ, որ «Երազ»-ի գաղափարը խոսում է սփյուռքի և հայրենիքի հայերի միջև շարունակական օժանդակության և միասնականության դրսևտրման մասին:

«Երազ» այլոսի երգերը միաժամանակ տոգորված են հայկականությանը և բազմաթիվ են՝ արտահայտելով հայ ժողովրդի դեպրեսիան: Այլոսի արաջին՝ «Երկինք» երգում, որի երաժշտության հեղինակն է բուկարինցի դիջեյ **Էմիլ Աբրամյանը**, թավջութակի նվագը մեղմորեն ընդհատվում է սինթեզատուրի՝ արհեստավար մշակման ենթարկված ճռճոցով և հարվածային արտասույթ գործիքների ձայներով:

Լիբանանում ծնված դուդուկահար **Բեյ Ռուի** հեղինակած «Երկրորդ երգում ֆանոնի թրթռումը ձայնը միախառնվելով դաժնակալության իրադրություններին և թմբուկների մեղմ հարվածներին ծնում է հանդարտ մեղեդի, որն հիշեցնում է նեո-սոուլի լեգենդ Դ Անջելոյին: Մեկ այլ

ցույց է տալիս այն խորը կապը, որ հայկական սփյուռքը զգում է իր դաժնակալության երկրի հանդեմ:

Որքան էլ սարսիմակ է, «Երազ» այլոսում հայկական ավանդական սարերը ավելի շատ օգտագործվել են սփյուռքահայ երաժիշտների, ֆան հայաստանաբնակ երաժիշտների կողմից: Այլոսի արաջին երգը սեղանի երաժիշտ, հայկական ժամանակակից գիտերային կյանքի մշակման այցելու, դիջեյ և դուդուկահար **Կամակոյանի** «Չանգվածային կոչ» կենդանի ու թրթռում երգն է: Սա հզոր ակունքային հիթ է, որը հեշտությամբ կարող էր ստեղծված լինել Բեռլինի բազմաթիվ սոու-գեյթայն ակունքներից մեկում:

Երեւանյան ակունքային կյանքի մեկ այլ ներկայացուցիչ՝ **Մելիսեի** «Անցիր անցնեմ» երգում երաժշտական գործիքի հրաշալիորեն կենտրոնախառն շեքսի միջև անկանոն ներս ու դուրս է անում Մելիսեի նուրբ, գեղեցիկ, հայերեն լեզվով վոկալը:

Երեւանյան դիջեյ **Սերժոյի** «Սիրո առաքում» ֆանկ ոճի ձայնագրությունը հարգանքի տուրք է 1990-ականների դիսկոյի ազդեցությունը կրող ֆրանսիական հաուսին:

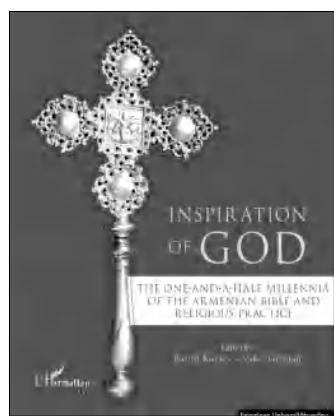
Երազը երաժանակակից հայկական մշակութային կյանքում կարևոր նախաձեռնություն է: Դրա ստեղծումը դառնում է հայկական սփյուռքի և սեղի բնակչության միջև կապով և իր հնամենի հայրենիքին օգնելու՝ սփյուռքի հսկայական ջանքերով:

Իսկ բուն երաժշտությունը ուշագրավ ու յուրահատուկ է՝ միկրոսիգնալ հայոց դասնության էլեկտրոնիկ մշակույթով, իր բազմաձայն, բայց միասնական սփյուռքով ուժեղ մի երկրի, որը գտնվում է երկու մայրցամաքների խաչմերուկում:

Մնգ. քաղցանեց Լուսինե ՂԱՆՈՒՄՅԱՆԸ

Հայ Աստվածաշնչի մասին՝ անգլերեն

«Լ'Արմասան» հրատարակչությունը մարտի սկզբին լույս է ընծայել «**Աստվածաշնչի մասին: Հայ Աստվածաշնչի և կրոնական դրամատիկայի մեկուկես հազարամյակը**» անգլերեն հատուկ գեղանկարային հայագետներ **Բալինթ Կոպաչի** և **Վալեն Թաճյանի** խմբագրությամբ: Այն 2019 թվականին Բուդապեշտի Սեչենյի ազգային գրադարանում կազմակերպված ցուցահանդեսի կատալոգն է՝ լրացված նույն թեմայով աշխատությունների ժողովածուով: Հատուկ հայերեն Աստվածաշնչի վերլուծվել և զննահատվել է տղայության, մշակութային դասնության և աստվածաբանության տեսանկյունից: Ներկայացված է նաև հայ առաքելական, բողոքական և կաթոլիկ կրոնը, մասնավորապես՝ Օսմանյան կայսրությունում և Կարդասների հայ համայնքներում: Աստվածաշնչի ձեռագրերը և առաջին հայերեն տղայի Սուրբ Գրքերը, որ ներկայացված են սույն հատուկում, լրացված են նաև կրոնական ավանդույթի առարկաներով, որոնք արտացոլում են հայ հասարակության մշակութային, լեզվական և կրոնական բազմազանությունը:

Դուկսոր Բալինթ Կոպաչը Լայոպոլդ Արեւելյան Կենտրոնական Եվրոպայի դասնության և մշակույթի կենտրոնի ավագ գիտաշխատող է, որտեղ համակարգում է «Հայերն Արեւելյան և Կենտրոնական Եվրոպայում» հետազոտական նախագիծը: Բուդապեշտում ուսանել է դասնություն, կաթոլիկ աստվածաբանություն և իրավունք: Հետաքրքրությունները ներառում են Արեւելյան Եվրոպայի (հասկալից Տրանսիլվանիայի), Կոպկասի և հայ սփյուռքի մշակութային դասնությունը: Կոպաչը հրատարակել է «Հայ կաթոլիկ հավաքական արխիվներն Արմենոլոյիսում» (2012, համահեղինակ՝ **Ռիսա Բեռնադ**, անգլերեն, ռումիներեն, հունգարերեն), «Եղիսաբեթուդոլիսի հայկական գրադարանի կատալոգ» (2012, համահեղինակներ՝ **Արմենուկի Դրոս-Աբգարյան**, **Տիբոր Սարսի**, անգլերեն) և «Արարաշից հեռու. հայ մշակույթը Կարդասյան ավազանում» (2013, համահեղինակ՝ **Էմես Դալ**, անգլերեն) հատուկներ:

Լիբանանում ծնված Վալեն Թաճյանը դասնության և ֆաղափարության գիտությունների թեկնածուի կոչման է արժանացել Փարիզի Սոցիալական գիտությունների բարձրագույն դպրոցում: Նա Բեռլինում հիմնված «Հուշամատյան» կայքէջի (www.houshamadyan.org) գլխավոր խմբագիրն է, մի գիտական նախագիծ, որի նպատակն է վերականգնել Օսմանյան կայսրության հայերի տղայական դասնությունը և նրանց հիշողությունները: Որդես հեղինակ է խմբագիր հրատարակել է «Ֆրանսիան Կիլիկիայում և Վերին Միջագետքում՝ Թուրքիայի, Սիրիայի և Իրաքի սահմաններին, 1919-1933 թվականներին» (2004, ֆրանսերեն), «Հայկական բարեգործական ընդհանուր միություն. հարյուրամյա դասնություն» (հատուկ 1-2, համախմբագիր, 2006, անգլերեն), «Կիլիկիայի հայերը. բնակավայր, հիշողություն և ինֆունություն» (համահեղինակ, 2012, ֆրանսերեն), «Օսմանյան հայերը. հատուկ 1. կյանքը, մշակույթը, հասարակությունը» (2014, անգլերեն), «Ամենօրյա կյանքն անդունդում. Ցեղասպանության օրագրեր, 1915-1918» (2017, անգլերեն) հատուկներ:

«Պիտի լինե՛նք: Ու դեռ- շահանա՛նք...»

⇒ Այս կերպարը շատ արտահայտիչ մարմնավորեց դարուկի **Թինա Հայրապետյանը**:

Ներկայացուցիչական ոճով է բեմադրված «Պայլար» (**Ս. Ղազարյանի** երաժշտությամբ) համարը տղաների հնգյակի համար: Եվ կրկին մոդերն ոճով «Գարունը» (Ա.Վիվալդիի երաժշտությամբ) տղաների դարուկի համարը և «Մոցարտը» (համադասարանաբար Մոցարտի երաժշտությամբ) կանանց ֆառյակի համար: Այս երկու հորինվածքները կրում են ավելի թայծառ, մի փոքր շխրություն դարուկական ուրուկ:

Համերգում իր առաջին բեմադրությունը ցույց սվեց հանույթի նախկին դարուկի, այժմ փորձավար և բալետմայստր **Լուսինե Սարգսյանը**: Չուս անձնական հարաբերությունները (տղան մի աղջկանից հեռանում է մյուսի մոտ) յուրահատուկ դարային մեկնաբանություն ստացան «Դառնում են» (**Լ. Պիտոյանի** երգի ներս) համարում:

Ուրախ «Հոյ Նազան» և «Բարեկամություն» անսամբլի ելույթները միտ ավարտող Ա. Խաչատրյանի «Վալսով» («Դիմակահանդեսի») երկուսն էլ Նորայր Մեհրաբյանի բեմադրությամբ, եզրափակվեց այս համերգը:

Վերջում կցանկանայինք արձանագրել, որ ո՛չ մի դասերազմ, ո՛չ մի սաղարն, ո՛չ մի համաձայնակ ի վիճակի չէ դադարեցնել հայ ժողովրդի ստեղծագործ միտն ու գործունեությունը: Հայ արվեստագետները, արվեստաբանները, մշակութայինները միտ դասերազմել, դադարեցնել են հայ մշակույթի կրթողները և ավանդույթները: Եվ միտ ձգտել են ստեղծել նոր երկեր՝ լինի երգ-երաժշտություն, ճարտարապետական, գեղանկարչական թե ֆանդակագործական արվեստի հորինվածքներ, գեղարվեստական գրականության երկեր, թատերական ներկայացումներ և բազում ոճերի դարավեստի նմուշներ: Եվ «Բարեկամություն» անսամբլի ելույթը դրա արագույցներից է: Մեմ «Պիտի լինե՛նք: Ու դեռ - շահանա՛նք...»

Արդյունավետության իշխանական դասկերացումը՝ առայժմ խոստերով

ԳԵՂԱՍ ԲՅՈՒՐՈՒՄՅԱՆ

Վստահ եմ, որ որոշակի տարիքի հասած որեւէ մեկին դժվար է զարմացնել: 40-ամյան իր համոզումներն ունի, 60-ամյան՝ իր ճշմարտությունը, 80-ամյան՝ իր ղեկավարները: Նրանցից յուրաքանչյուրը կարող է հիմնավորել, որ հայերս աշխարհին ղեկ է ներկայանալ մեր մշակույթով, գիտական ներուժով, օրգանիկ սննդով... Սովորական է նաեւ, որ իրենց ամրապնդումն արածը առավել օրինակելի են քան Նասրահանյանի կամ Վանգայի կանխագուշակումները: Թե ինչո՞ւ եմ այսօրինակ մտորումների տակ, փորձեմ բացատրել:

Հեռուստատեսության մեկուսացման օրերն են լուսաբանող լրագրողուհու հյուրը միջին տարիքի, խաղողագործների միության նախագահ ներկայացած անձ էր: Թեեւ հաղորդումն ընթացում էր «խաղողագործները վրդովված են» վերնագրի ներքո, այսուհանդերձ զուցակիցը ոգետրված հայտարարեց, որ խաղողն ու դրանից ստացված գինին ու կոնյակը ՀՀ-ում արտադրողի բեռնորսի բեռնը են, հետեւաբար՝ լրագրուհու հոգածություն են դադարեցրել: Մարդ իր ոլորտի ջասագովն է, ոչինչ, որ Հայաստանը ունի ծիրանի երկիր են կոչում, ինչ-որ մեկն էլ նման անվանումով կուսակցություն է ստեղծել: Զրույցից դարձ դարձավ, որ խաղողագործների վրդովմունքի հիմքում այս փոքրիկ մտերմությունն են եւ գինը:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ լրագրողի գործը չէ մասի ու մասանու օրինակով այլոց հարաբերությունների մեջ մտնել: այսուհանդերձ նկատեմ, որ խոսքը հայոց հողի մասին է, նաեւ ՀՀ կառավարությունում փնտրված արդյունավետություն կոչվող խնդրի: Զրույցն ավարտվեց... եւ ոչ մի ակնարկ հայաստանաբնակներիս կողմից հայրենական արտադրության գինիների ու կոնյակների օգտագործման գրեթե զրոյական ծավալների շուրջ: Կարծես հայոցս հողն ու ջուրն այլոց վայելքները բավարարելուն է ուղղված, մեր գինեկոնյակասերներին կարելի է անսեսել, նրանց առօրյան փոփոխել բեռնորսի վայելքով կազմակերպել օրակարգային չէ: Հանրահայտ է, որ ՀՀ առեւտրային ցանցում գինիների ու կոնյակների նկատմամբ իրականացվող անգամ «Կես գին» ակցիաները գնորդների մոտ ոգետրություն չեն առաջացնում, թերեւս զնի ու ուրակի առումներով: Ունանց այն ինքնահամոզումները, թե ակտիվության խնդիրն արտահանումից հարկեր են մուծվում, նայելով ՀՀ բյուջեին դժվար է նման լավատեսություն ունենալ: Դրանք աննշան են, մեր առօրյան չբարեփոխող:

Ծանոթանալով խաղողի վերամշակման հնարավոր գործընթացին, նկատեմ եմ, որ այս ոլորտից ստացվում է նաեւ չամիչ, հյութ, դոշաք, կոմոթոս ու մուրաբա, կորիզից էլ՝ ձեթ: Փորձեմ այս բազմազանությունից մեր առեւտրային ցանցում որեւէ մեկը զննել՝

չեմ զննի: Այս սննդամթերքները հիմնականում ներկրվում են, աշխարհում ու ֆինանսներ բերում այլոց, անգամ մեր լավը չուղղորդում: Արտադրողն ու արտահանողն այն է, որ դրանց արտադրությունը սեղում կազմակերպելու փոխարեն ՀՀ էկոնոմիկայի հերթական նախարարը ոգետրվում է սարածաբանի սրանտորսային աղաբեռնակման ինչ-որ հեռանկարով: Ինչ՞ արտահանումն է դուրսնալու, թե ինչի՞, չի ասվում: Կարծես ոչ անհաս գինեգործի կայացած ջուրն ունենի, ոչ կոոպերատիվ հիմունքներով կազմավորված ընկերություններ, ոչ էլ գովազդային միջավայր: Մի դաս ընդունեմ, որ խաղողագործների վրդովմունք ասվածը սեղին է, աղբաբեռնակման գործարարի աջակցությունն աննշան: Իսկ ինչո՞ւ ի-

ջին տարիներին ստացված գինով: Դրանց 1 լիտր գինը սկսվում են 1 եվրոյից, նաեւ հասնում աստիճանական թվերի: 1 եվրոյի առումով թերահավատություն ցուցաբերողներին հայտնեմ, որ աշխարհի չորս կողմերում խաղողագործները չունեն մերոնց դարձարար խաղողաթաղ ու խաղողաբաց իրականացնելու անհրաժեշտությունը, չկա այդպիսի մինչեւ 10 անգամ ջրելու կարիք, բերքը հավաքելու ու մթերման վայր հասցնելու խնդիր, որոնք հարյուր հազարավոր դրամների ծախսեր են կազմում: Իսկ ահա նրանք իրենց բերքը անջրդի, սակայն խոնավ հողերում են աճեցնում, իրենք են խաղողը վերամշակում, շաքարեղեն, սղառողներ զննում, որոշակի աշխարհում մեր նորոյա իշխանավորները աշխարհամի արդյունա-

խանությունը չի նդասում խաղողագործների մի մասի ինքնակազմակերպմանը, անհաս ձեռնարկատերերի կազմավորմանը: Հնարավոր է, չէ՞, որ խաղողագործն իր 15 տոննա բերքի 1-2 տոննա անձամբ մշակի, որոշե ֆերմերային սնտեսություն առեւտրային ցանց մեջ, մրցակցության հանդիմանում խնդիրները զգա: Ի վերջո այս ամենը կուղեկցվի որոշակի ակտիվությամբ, արածը գնահատելով, օրվա ավարտին էլ, ընթերիքի սեղանի շուրջ՝ գոհություն Աստուծո խոստերն արտասանելով:

Թեման շատ է ծավալուն: Սկսած խաղողի ներկայիս մոտ 15 հազար հեկտար այգիները 25 հազար հեկտարի հասցնելու քանակականների անգործությունից մինչեւ այն հարցի դասախոսի փնտրումը, թե ինչո՞ւ, ասեմ, վերացվեցին Ոսկեվազի մոտ 230 հեկտար խաղողի այգիները: Կամ՝ ինչո՞ւ է որոշ մարզերում խաղողի մթերումը սուբսիդավորվում, այլ սեղեղում՝ ոչ: Նվաճած հարցազրույցի օրերին այս թեմայով մի հետաքրքիր նկատման ներկայացրեց ռուսական «Խցվլ» ՋԹ՝ հեռուստաընկերությունը: Անգլիացի հայտնի խոհարարը հյուրընկալվել էր ավստրիացի խաղողագործի հարց ուղղեց, թե ինչով է դայմանավորված գրուցակցի ու նրա գործընկերների այսչափ երջանկությունը, որին ի դասախոսն ավստրիացի խաղողագործն ասաց. «Չէ որ մենք գինի ենք սեղծում: Ավստրիացու մառանում 100-200 լիտր արտադրության սակառներ էին դարսված, լեցուն հնեցրած ու վեր-

վետություն են հռչակում: Օրեր մի հրադարակման մեջ մեծ էի էստոնիայի կայացած սնտեսության մասին. ոչ մեծ տարածքով այս երկիրը 2019-ին 1,6 մլն տոննա հացահատիկ է արտադրել, մեր ստացածի 10-ապահիկ, երբ մեր դասախոսն ասումները կորնգանց, առկույսից ու կանեփից են խոսում: Նշեմ, որ ցորենի 1 կգ-ը 1,28 սննդարարություն ունի, կորնգանը՝ 0,50, առկույսը՝ 0,52, կանեփի մասին սլյակ չգրա: Մասնորեղ ինչ են օգտագործվում, այլ թեմա է, սնտեսության ու սնտեվարման որոշիքի, որը մեզանում արտահանակ դրստորումներ է ցուցադրում: Ի վերջո՝ ցորենի առեւտրի ֆանակներ ներմուծող երկիր ենք, դարձնամվսանգության հիմնախնդիր ունենի:

Հիմա զարմանա՞լ, թե՞ զայրանալ այս վիճակի համար: Հողի մշակի աշխարհամի դյուրին գործ չէ, եւ այն մոտեցումը, թե խեղդվողների փրկությունը խեղդվողների ձեռքերում է, դարձապես անվայելից թափած է: Եթե այն դիտարկեմ, ասեմ, լուրիկ առումով, նկատեմ եմ, որ այն արդեն բաց դաժնավարությունում գրեթե չի իրականացվում, բեռնավորված ավտոմեքանիկները հերթեր դարձապես չկան. առեւտրի ցանցում գերակշռում է ներկրված տոննա: Եվ հարցը՝ արդո՞ւ համանման աղազա չի սղառնում խաղողագործությանն ու այլ գյուղատնտեսություններին, ինչո՞ւ է ինքնաբերաբար:

Թե ո՞վ է կոչված դասախոսնել այսօրինակ հարցերին, դժվար է դասկերացնել:

16.03.2021

Արմանիի 8-րդ SR կինոփառատոնը՝ մարտի 15-ից 21-ը

Ընդդեմ բռնության եւ ասելության, հանուն սոցիալական ու մարդասիրական խնդիրների դրական լուծմանը նդասակառուցված ճանաչված դերասանուհի եւ կինոարտադրող **Նորա Արմանիի** SRFF կինոփառատոնը, հիմնադրված 2014-ին, սեղի է ունենում Նյու Յորքում այս օրերս: Մարտի 15-ից 21-ը ցուցադրվելու են 65 ֆիլմեր 33 երկրներից: Օտար ֆիլմերից բացի հայկական հետեւյալ 6 ֆիլմերն են ներկայացվելու: Ֆրանսահայ դերասան եւ ռեժիսոր Սերժ Ավետիսյանի «Վերադարձ Սյուլեզ» (Back to Soloz) ֆիլմը, որը 1987-ից 2019-ը ընկած ժամանակահատվածում 4 անգամ Սամբուլից 170 կմ դեպի հարավ զննվող իր նախնիների այդ գյուղը կատարած այցելությունների արդյունք է: Այնտեղ այժմ հայեր չեն աղրում:

Միակ հայկական ներկայությունը ավերված եկեղեցիներից ու հուշարձաններից ղոկված ֆարերի վրայի հայերեն արձանագրություններն են: Ֆիլմը վավերագրական է, սեղողությունը՝ 65 րոպե:

Երկրորդ ֆիլմը ֆրանսահայ **Նորա Մարտիրոսյանի** «Եթե ֆամին դադարի» գեղարվեստական ֆիլմն է («Si le vent tombe»), որը հաջողությամբ ներկայացվել է Կաննի, Տորոնտոյի եւ Տոկիոյի կինոփառատոններում: Թեման միջազգային վերսուզիչ այցն է Արցախ՝ գնահատելու համար նորակառույց օդակայանը գործարկելու հնարավորությունները: Քամին սակայն դադարելու փոխարեն վերածվում է փոթորիկ՝ խլելով մարդկանց կյանքը, հույսերը եւ աղազան:

Երրորդը՝ **Մարիան Ավետիսյանի** 17 րոպե սեղողությամբ «Աղբերու ցանկությունը» (The Desire to Live) ֆիլմն է, որ դասնում է վերջին դասերակմի ժամանակ բռնի սեղահանվածների ողիսականը:

Չորրորդը՝ **Մարիան Օհանյանի** 22 րոպեանց վավերագրական ֆիլմը՝ «Ցողիկի կառուցած տունը» (The House that Built Tsoghik) վերնագրով: Պատմում է ճարտարապետ Ցողիկ Արաբյանի (1950-ական թվերին մեծաղես ճանաչված) հիշատակն կյանքի մասին:

Հինգերորդը՝ **Հարլան Բասմաջյանի** «Տրանզիտ» (In Transit) կամ «Անցումային օդանավ» վավերագրական ֆիլմն է՝ հոր ավանդական սահմանափակումների դեմ որդու ընդվզումների, հայր ու որդի հարաբերությունների, նաեւ ընտանեկան դարձակառությունների մասին: Ամերիկահայ Բասմաջյանը (Պատմաճյան) մոտ 20 ֆիլմերի ռեժիսորն է:

Եվ վերջապես վեցերորդ ֆիլմը փառատոնի մտաղաղող ու կազմակերպող **Նորա Արմանիի** «Ներգաղթյալ կանայք» (iMigrant Women) խոսքով 35 րոպեանց ֆիլմն է, որ ներքողում է օտար ափերում կանանց ձեռնհասությունը:

Չորեքաբթի օրը հասուն միջոցառում է կայացել «Լիբանանը կիզակետում» խոսքի ներքո, որն անդադարձել է այդ երկրի ներկա զարգացումներին:

Փառատոնի մամրամասնություններին կարելի է ծանոթանալ այցելելով «www.ratedsrffilms.org» կայքը:

Տ.Ս.

ՏԻՊՈՒՆ ԵՎԱԿՅԱՆ

Փարիզ

Հայկական Սփյուռքը դասերազմի ընթացքում զանգվածաբար ներգրավվեց Արցախին սատարելու գործին՝ երեսան հանելով թե՛ իր հսկայական բազմազանությունը եւ թե՛ մայր հայրենիքի սարածները դասադասելու համընդհանուր ձգտումը: Լիճակով անկախումն շարժումն սուրյեկ՝ հայկական կղզեխումբը դեռ է առավել մեծ դեր խաղա երեսանում: Սակայն նախ դեռ է ընկալել Սփյուռքը եւ Բննարկել նրա աղազան:

2020 թվականի աճանը, երբ Արցախում դեռ ընթանում էին թե՛ մարտեր, Մոնրեալում հաստատված ավագ ֆահանա Քառնիկ Գոյունյանը հրատարակեց «Սփյուռք Ինֆոնոսփիւր/ Այլութիւն» վերնագրով հայերեն ծավալուն մի գիրք՝ Սփյուռքին վերաբերող հոդվածների ժողովածուի տեսքով (eglise@sourphagop.net. Կանադա): 2017 թվականից այս հոգեւորականն ու մտավորականը ձեռնարկել է ընդգրկուն մի աշխատանք, որի նպատակն էր հավաքագրել, խմբագրել ու հրատարակել հայ Սփյուռքին վերաբերող տեքստեր, վերլուծություններ ու մտքեր: Հոդվածների այս ժողովածուն առաջին հատրն է մի համագրհակի, որը դեռեւս դիտարկում է Այս հատրնի մյուս վեց հեղինակներն ունեն մանասիոդ ԴՆԹ: Մասն բոլորն էլ ծագումով արեւմտահայեր են, սարքեր չափով կառաված ՀՀ-ի հետ եւ ունեն նույն արեւելյան ենթագրհեր:

Սանասե Սեւակ (1895-1967), Մեծ Եղեռնից փրկված, ծագումով Կիլիկիայից: ԱՄՆ-ում հաստատված հայտնի գիտնական: Մուսեղ Իսխան (1914-1990), հայերեն է դասավանդել Բեյրութի հեղինակավոր Հայ Ընմարանում, որը 1960-ական թվականներին Բեյրութում արեւմտահայ բանասիրության սնկարանն էր: Բարկեն Փափազյան՝ ՀՀ-ի ակտիվիստ: Ծնվել է 1915 թվականին Բաղրադում, մահացել 1990 թվականին, Բեյրութում: Մելին Էմիլիայան (ծնվել է 1919 թ. Կ. Պոլսին մեծ Իսխանաց կղզիներում եւ մահացել Բեյրութում, 2005 թ.), հասարակական գործիչ Լիբանանում, 1972-ից մինչեւ ֆաղափաղական դասերազմի ավարտը եղել է Լիբանանի խորհրդարանի դասազանավոր՝ ներկայացնելով առաջին սերունդը: Երկրորդ սերունդը մարմնավորում են դաճակցական մամուլի երկու գործիչներ՝ ֆրանսահայ ակտիվիստներին ֆաջածանթ Հակոբ Պայանը (ծնվել է 1935 թ. Ալեքսանդրեթում) եւ Կրեժ Արմեն Արթիցյանը՝ ծնված 1940 թվականին Կահիրեում: հաստատվելով Կանադայում՝ հիմնել ու երկար տարիներ դեկավարել է «Հորիզոն» թերթի գրական հավելվածը:

Նված վեց գործիչներն էլ ընկալել են հետեղեռնյան Սփյուռքը, փորձել են սահմանել այն եւ սալ հայեցակարգային շրջանակ՝ չկարողանալով, սակայն, ամբողջությամբ հաջողել դրանում: Այնուհանդերձ, այս հատրնում անդրադարձ չկա «Սփյուռք. Անդրագոյային հետազոտությունների դասադասութիւն» (Diaspora : A journal of transnational studies) հիմնադիր դոկտոր տաչիկ Թոլեյանի աշխատություններին, որը դեռեւս 1978 թվականին խոսել է իրականությանը համարժեք մոտեցում ունենալու անհրաժեշտության մասին: Անդրադարձ չկա նաեւ Կահե Օսկանի եւ Հարութ Զյուրճյանի աշխատություններին, չնայած տե Գառնիկը հիշատակել է նրանց իր նախաբանում:

Անուուս, խիստ ողջունելի է այս հրատարակությունը, սակայն ավստսայի է, որ այս տեքստում բավարար չափով շեշտված չէ այն, որ Սփյուռքի հայ ինֆոնոսփիւրը դեռ է թոթափել առատելների ու

առաւելականության բեռից, ինչը խոչընդոտում է իրականության հետ կառիւն: Անուուս, Սփյուռքի հասկացության բնորոշումները, այնպէս ինչպէս տրվել են դրանք այդ տարիներին եւ ուրան էլ տարանեւս էին, ժամանակավերջ են թվում, կամ, առնվազն, անվավեր՝ նկատի ունենալով, որ նրանց ժամանակի Սփյուռքը զուրկ էր ռեֆերենս Պետությունից, եւ ուր նա ստատիկ երեւոյթ չէ, այլ տարածության եւ ժամանակի մեջ զարգանում է մեծ արագությամբ: Սակայն նրանց մտքերը մեծանում են միմյանց, երբ համեմատում են Սփյուռքը մի չկողմե դասավաշի, մի արմատախիլ ծառի հետ: Այնուհայտ է, որ 1960-1970 թվականների հայ Սփյուռքի դեմքը շատ ավելի նույնեանց էր, քան այսօր: Սակայն հեղինակներն արդեն իսկ փորձել են հասկանալ, թե ո՞րն է նրա ԴՆԹ-ն: Բարկեն Փափազյանի համար չկա Սփյուռք՝ առանց Հայ դատի: Նրա

թյուն: Հետեւադէս նրանք չէին կարող հասկանալ, թե ինչպէս է Այլութիւնը մեջ կերտում ու ավերում: Խիստ ազդված հայ լիբանանյան եւ հայ-սիրիական համատեքստից՝ գրող Մուսեղ Իսխանը բավարարվել է մի ֆանի կաղապարներով եւ կարեւորել է Սիջին Արեւելի եւ դորոցների մոդելը՝ նվազեցնելով գեոսոյացման դիսկը, որ մասնանուում է Մելին Էմիլիայանը, եւ ժխտելով, որ նույն այս մոդելը օսմանյան միլլեթների համակարգի շարունակության մաս է: Հայաստանի անկախությունն, անուուս, փոխեց իրավիճակը, սակայն չնդատեց լուծելու այն հիմնահարցերը, որոնք մտադէս ծառանում են Սփյուռքի մտավորականության յուրաքանչյուր սերնդի առաջ: Ցեղատարանության ճանաչումը տեղը զիջեց փոխհատուցման դատանդին: Ձուլման մոճավանջը, որ համարվում է սոխակ ցեղատարանու-

Սփյուռքը հարցադրումների մեջ

Հայաստանի Սփյուռքի համաժողով 2017-ի սեպտեմբերին

կարծիքով, հենց այս դայաբարողական ցուցիչն է դասառը, որ Ամերիկայի լիբանանցի եւ իտալացի ներգաղթյալների համայնքները կարիք չունեն «Սփյուռք» դիտարկել: Երբ Մանասե Սեւակը խոսում էր սփյուռքում իսկական «Պետության» ստեղծման մասին, նա ակնարկում էր անիտալանությունը կառուցակարգելու անհրաժեշտությունը: Սակայն ո՛չ Բարկեն Փափազյանի դասակարգման փորձերը, ո՛չ Սփյուռքը բնութագրելու օտուր իմաստաբանական վեճերը մեկուսի չեն կարող նկատի առնել նրա՝ ողբի տարածաբար միավորի անըմբռնելի բնույթը, սեփական գոյության գիտակցության բացակայությունը: Դա Կահե Օսկանյանի եւ փիլիսոփա Մարկ Նեանյանի կատիկի ասել, որ չկա Սփյուռքի մետափոփոխություն: Սփյուռքը կարող է գոյատեւել միայն ինքն իր համար, կարելի է ավելացնել, որ նա ինֆուգիտակցություն չունի:

Գիտելիքի փոխանցումն իբրեւ հարստության միջոց

Մյուս կողմից, Մելին Էմիլիայանը 1965 թվականը եւ Մեծ Եղեռնի հիսունամյակը համարում է առանցքային դատի: Այստիպով, մտնում ենք Սփյուռքի դաստիարակության երկրորդ փուլը: Նախորդ սերունդներին, որոնք համարվում էին երկրից արմատախիլ եղած, հաջորդում է մի երիտասարդություն, որն արձանագրեց իր ներկայության մտատեղությունը հյուրընկալող երկրներում: Հենց այս սերունդը դիտարկեց ջանա ազատագրել հայկական գիտակցությունը, որ աղականված է բարոյութներից եւ համարժեք հայեցակարգային գործիքներ չունենալու դատառով իրականությունն ընկալելու անկարողությունից:

Գրականությունը մեջ տեղեկացնում է իրականության մասին: Եթե, Փարիզյան դորդի դատարգայում, Հահունը, Սարգիսյանը, Որոնյանը եւ այլ խորադէս ազդվել են այլության դատառով, աղա Միջին Արեւելի գորդները բավարարվել են՝ հայացնելով գեոսոյի խտություններով սահմանափակված մի տարածու-

թյուն, տագնադեցնում է Կրեժ Արմեն Արթիցյանին: Ի՞նչ անել, ուրեմն: Առավել արմատական մոտեցում ունեցող Հակոբ Բայանը դիտում է անխտատափելիորեն ձուլման դատարարված Սփյուռքի անհեթեթությունը՝ միակ ելքը համարելով բոլորի հայրենադարձումը: Մասնով նա կրկնում է ՀՀ-ի «դեմոի երգի» մանտրան, որ տարածված էր ԽՍՀՄ-ի անկման ժամանակահատվածում՝ չխորանալով, սակայն, այդ կարգախոսի ձախողման դատառնների մեջ:

Ընդհանուր առմամբ, բոլորն էլ համամիտ են, որ առաջնային է լեզվի գործադրության դատարանում, որն ինֆուռության ցուցիչ է եւ բացվող դուռ դեմոի հայ մտակոյթ: Ուսի աղակն լինելով գիտության, Հայաստանի թե Սփյուռքի կրթական կենտրոններում, համալսարաններում Սփյուռքի ամբիոնների տարածմանը՝ Բեյրութի Հայկազյան Համալսարանի օրինակով: Եւ վերադառնանք Ֆրանսիայում հայ մատրնոլականությանը, ինչպիսին այն դատկերացրել է Հայագիտական կենտրոնի հիմնադիր դորդ. Ժորժ Խաչիկյանը, որը կրթեց Հայ դատի մատրնոլների մի ամբողջ սերունդ: 1960-ական թվականների կեսերին:

Փլուզումից դրված հրատարություն

Փաստ է, որ ո՛չ երեսանում, ո՛չ Սփյուռքի գլխավոր բեւեռներում, ոչ ոք իսկադէս չէր կանխատեսել սցենարներից վատագույնը եւ չէր խորհել հայկական ազգային դատության կառուցման մասին, ինչը միակ երաճախվորն է այն ժողովրդի ինֆուռության հարստության, որի երկու երրորդն աղում է Հայաստանի Հանրադատության սահմաններից դուրս: Համահայկական վերամբարձ ֆարգներից ու լավագույն մոլումների հայտարարություններից հոգանձ՝ Սփյուռքի այս հայերը դեռ է առաջացնել իրենց կառուց երեսանի հետ նոր հեմի վրա՝ մարդասիրականից կամ զբոսաշրջայինից անդին: Կթան կով կամ գիտատիչ օլիգարխիայի մեղաւակից Սփյուռքն ի վիճակի չէրավ մասնակցել երկրի կառուցմանը,

որտեղ դատականության թվացյալ փայլի տակ թափված էր փայլալող մի վարչակարգ: Հուուային Պետություն, որ հավանում է լինել խիստ բեկորավոր ու բազմատեսակ հայ աշխարհի առաջին ու վերջին բեւեռը: Սակայն ընտրել հորիզոնական կառուց եւ հանդիսանալ Հայաստանում դրական առաջարկությունների ուժ՝ ենթադրում է յուրացնել կովկասյան մտակողային կողերը, ինչը հասանելի չէ բոլորին: Այստեղից էլ բխում է այն միտքը, թե դեռ է ստեղծել բոլոր միտումներն ու համայնքները ներկայացնող համահայկական խորհուրդ, կամ գուցե սենաս՝ բարձրագույն դատար, բարկացած Սփյուռքի հայության «իմաստուններից», որոնք ընտրական համակարգով կնտանակվեն Հայկական դատության տարբեր մարմինների կողմից՝ ըստ նրանց երկրի եւ մասնագիտական իմացության:

Եթե երեսանը լծվի իր դատական աղատատան սփյուռքահայերի ներգրավածության այս խնդրին, անուուս երեսան կգա կրկնակի ֆաղափաղության հարցը: Սակայն, անկասկած, խոսքը մի շատ կարեւոր փայլ կատարելու մասին է, բացառիկ մի դատական հնարավորության թե՛ 1915 թվականից սերված ավանդական Սփյուռքի համար, որը դեռ է ընդունի գոյություն ունեցող կառույցների վաղեմիությունն ու հայադատարանման ժամանակավերջությունը, եւ թե՛ 1991-ից ծնված Սփյուռքի համար, որը դեռ է հաւսվի Հայաստանի հետ, որից հեռացել էր վիտատությունից դրված:

Հայկական ծրագրակազմի վերափոխման համար

Հայաստան-Սփյուռք նոր հարաբերությունների կառուցման շինարարությունը անխտատափելիորեն դեռ է անցնի նոր իմաստաբանության մտակումով, այլեւ յուրացնելով կառուցվածային նոր գործիքներ, որոնք կարող են վերածնել իրականությունն ինչպէս որ կա եւ ոչ ինչպէս այն երեսակայել են վաթսուն տարուց ի վեր: Սա կոզնի մեջ ձեռքագտակել միթաբարական առատելներից (հայդատական հեղափոխություն, ֆիդայիների եւ նրանց վերամարմնավորումների դատատանմ, առաջին Արցախյան դատերազմի եղու...) եւ դատկերացնել Հայաստան-Սփյուռք կառուց տարածաժամանակային նոր դատարարությամբ : 44-օրյա դատերազմն իր աղետալի հետեւաններով առիթ հանդիսացավ միահամուռ ու նախաձեռնող «թվային սփյուռքի» ի հայտ գալուն: Այդ անդրագոյային շարժմանը, որի կողմն էին հայաշխարհի բոլոր բարոյարիչները, բնորոշ էր նախաձեռնությունների անկառուցվածությունը, նրանց միջեւ համաձայնեցվածությունը բացարձակ բացակայությունը՝ վատակելով միեւնույն ժամանակ վառական միավորներ ինֆուռության դրսեւորման առումով, ինչը մինչեւ այժմ դաջված էր գոհի խաւանով:

ՎԱՐԴԻՍԻՐ ԴԱՐԲԻՆՅԱԼ

Ամբաստանության գծով փորձագետ

Շար. նախորդ համարից եւ վերջ

... Ամենակարեւոր ժողովրդավարությունը, որ Ջորջ Բլեյքը հաղորդել է ԽՍՀՄ-ին, համարվում է «Բեռլինի թունելը» (ստորագրված ճանապարհը): Դա ԱՄՆ Կենտրոնական հետախուզության վարչության եւ Բրիտանիայի «ՄԻ-6» հետախուզության համատեղ նախագիծն էր: Նախատեսվում էր մեկուկես կիլոմետրանոց ստորգետնյա հորան փորել կառուցված խորհրդային զորքերի կենտրոնական շտաբը Մոսկվայի հետ:

Փաստորեն, դեռեւս նախագծային փուլում խորհրդային հետախուզությունը ժողովրդավարություն էր ստանում, որ իրականացվելու էր լուրջ օդերային-ստեխնիկական միջոցառում, որը հնարավորություն կտար գաղտնալսել եւ այլաբանաբար Մոսկվա - Արեւելյան Բեռլին ռազմաօդային կապի ճեղքում, բանակցություններ, գաղտնի ձեռագրեր:

Ստորգետնյա հորանի կառուցումը չի սկսվել: Դա կարող էր արվել միայն երկու նպատակով: Կամ որոշում էր կայացվել աղախովել գործակալի գաղտնագրումը, զերծ դառնել Բլեյքին հնարավոր գաղտնագրումից, կամ երկրորդ տարբերակը՝ հակառակորդին «մասկարադ» աղախողմանը ժողովրդավարություններ:

Եվ այսպես, հակառակորդին հնարավորություն սրվեց գաղտնալսել հասուկ կառուցման 9 ամիս, իսկ հետո դառնում էր անգլո-ամերիկյան հետախուզության օդերային բացահայտվեց համապատասխան համարության առջեւ:

Ինչ ձեռքբերումներ ունեցան Արեւմուտքի հետախուզությունը այդ 9 ամիսների ընթացքում: Ըստ որոշ արեւմտյան փորձագետների, գաղտնալսման հիմնական նպատակը իրականացվեց՝ հաստատվեց այն կարծիքը, որ խորհրդային զորքերը չեն դադարեցրել Մոսկվայից Արեւմտյան Բեռլին:

Ծանոթություն. Հեղինակի կարծիքով, նման ժողովրդավարություն ստանալու համար չարժեք իրականացնել այդ ծավալ-

«Խլուրդը» - «MI-6»-ում

լուն եւ ծախասար աշխատանքը: Այդ ժողովրդավարությունը կարելի էր ստանալ առանձին իրավասու աղբյուրներից: Եվ վերջապես, գաղտնալսողներին կարող էր հասուկ «աղախողություն» մասնակցել:

Ինչպես, հոլանդական լրագրող Սայմոն Կոլմերը, հետագայում նյութերը ուսումնասիրելիս, զգալի, որ ոչ խորհրդային հետախուզությունը, ոչ արեւմտյան այլանման ակտիվներն չեն օգտագործել ընդունված հնարավորությունները: Բայց եւ կարծիք կար, որ Ջորջ Բլեյքը արեւմտյան ակտիվի ֆան 600 գործակալների սկզբներ է հայտնել սովետներին, որոնց մեջ 42 բրիտանացիներ են եղել: Այդ գործակալների մեծ մասը գնդակահարվել են խորհրդային նկուղներում:

Բլեյքի անմիջական դադարեցումը խորհրդային մեջ որդեկան «ՄԻ-6» հետախույզ մտնում էր Արեւելյան Գերմանիայի ֆաղափարների հավաքագրումը:

Բլեյքի գաղտնագրումը, որդեկան խորհրդային հետախուզության գործակալ, ժողով ունեցավ 1961 թվին: Բացահայտումը ժողով ունեցավ շտաբի Լեհաստանի հետախուզության կառույցին աշխատակից Սիլվանո Գոլդենսկու, որն իր հերթին «Դիոլուկահար» ծածկակազմի սակ հավաքագրված էր անգլիական հետախուզության կողմից եւ համագործակցում էր նրա հետ: «Դիոլուկահարին» աշխատանքի բերումով հաջողվել էր զսնել խորհրդային հետախույզ Կոնան Սոլոդիկի կառույցը Բրիտանիայում (դեմո է ենթադրել, որ Լեհաստանը որդեկան ԽՍՀՄ դառնալից երկիր այդ ժամանակ որոշակի դադարեցրել էր ունեցում հետախուզության համագործակցության ոլորտում, սակայն «գործակալը» աշխատել է նաեւ իր «սերերի» համար, որոնց հետեւում արդեն անգլիական հակահետախուզությանը (ՄԻ-5) հաջողվեց զսնել հիմնական «խլուրդներից» (անգլո-ամերիկյան սլենկով «mole»-խլուրդ նշանակում է խորը բողբոջված գործակալ) մեկին՝ Բլեյքին:

Իմիջիայլոց, Կ. Սոլոդիկի հետ միասին բացահայտվեց նաեւ «Պոլսկեյի գործակալական ցանցը»՝ ամենամեծ

խորհրդային գործակալական ցանցը Բրիտանիայում, որը բավականին հաջող աշխատում էր խորհրդային հետախուզության համար:

Ջորջ Բլեյքը ձեռքբերվեց, ընդունեց իր մեղքը, դատաւարվեց 42 տարեկան ազատազրկման (հազվագյուտ երկար ժամկետ բրիտանական արդարադատության դատարանում մեջ):

Ուրուկուրդ «Սկրաբզ» բանտում Բլեյքը ընդունվում էր մնացած բանտարկյալների կողմից որդեկան հերոս: Նա նույնիսկ օտար լեզվի դասընթացներ էր անցկացնում բանտում: Իսկ հետո բանտից իր ընկերոջ՝ Շոն Բուրկի (Իռլանդական հանրապետական բանակի անդամ) եւ այլ ֆաղափարական ակտիվիստների հետ Բլեյքը կազմակերպեց հանդուգն փախույթ:

... Բլեյքին հաջողվեց փախցնել Մոսկվա, որտեղ նա ստացավ գնդապետի կոչում, բնակարան, ամառանոց եւ Լեհիմի անվան շենքում:

... ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Ջորջ Բլեյքը դիմեց Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Թոնի Բլեյթին եւ թույլտվություն խնդրեց վերադառնալու Լոնդոն եւ հանդիմելու իր թոռների հետ:

Պատասխանը հետեւյալն էր. «Վերա-

դարձի, հենց ժողովը կձեռքբերվեց»: Բլեյքը մահացավ Մոսկվայում 2020թ. դեկտեմբերի 26-ին (98 տարեկանում):

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Չգիտեմ ինչպե՞սով հետախուզող ընթերցողիս կրկնակի գործակալ, որդեկան հետախույզ Ջորջ Բլեյքի կյանքի եւ գործունեության համառոտ նկարագիրը: Եվ ինչպե՞ս որոշեցի գրել անգլիացի հետախույզի մասին: Անգլիան եւ այդ երկիր հետախուզությունը այսօր մեծ դերակատարում ունի մեր տարածաշրջանում, հասկալիս վերջին 44-օրյա հայ-արդթեզանական ռազմական առձակասման մեջ եւ, ցավով, նրան չի կարելի դասել մեր բարեկամների ցուցակում:

Նախագահ Վ. Պուտինը Ջորջ Բլեյքի մահվան կառուցվածքային գրել էր. «Գնդապետ Բլեյքը փայլուն որդեկան հետախույզ էր, արիության եւ կոփակածության փայլուն օրինակ: Դժվար եւ լարված երկար տարիների աշխատանքի արդյունքում նա անգնահատելի ներդրում ունեցավ ռազմավարական դաժնից (հավասարություն) ստեղծելու եւ երկրագնդի վրա խաղաղությունը աղախովելու գործում»:

Ես իհարկե համաձայն չեմ այն մտքի հետ, որ հետախուզությունը դեմ է խաղաղությանը ստեղծի, նամանավանդ այսօր, նամանավանդ մեր տարածաշրջանում: Հայտնի է արտահայտությունը՝ «հետախույզները խաղաղ ժամանակ էլ են դաժնացնում»:

Կարծում եմ վաս չէր լինի, եթե համադասախոսան ասյաններում երբեմն հիշեցին, որ հետախուզությունը չափից դուրս կարեւոր օղակ է եւ ամրացնող դերակատարում ունի դեմոկրատիայի արտաքին հարաբերություններում: Եթե դու չես հասկանում ինչ բան է հետախուզություն, ապա չես հասկանում ի՞նչ բան է արտաքին ֆաղափարականություն եւ արտաքին համակեցություն հասկացությունը: Մեր դեմոկրատիայի խիստ անհրաժեշտ է ջանասեր եւ մանրակրկիտ ժողովրդավարական հավաք, դրանց վերլուծություն, արագ եւ ճշգրիտ որոշումներ եւ կանխատեսումներ...

⇒ 10 Պարտության սառը ցնցուկից հետո, սակայն, եկել է հարցադրումների ժամանակը: Հին հայկական ծագակազմը, որին ի թիվս այլոց բնորոշում էին նրա դաժնարդական եւ բարեգործական ավանդական կառույցները, եւ կամ Հայ առաքելական եկեղեցու բարձր եկեղեցականության կոռուկցիան, Սփյուռքի որոշ մասկոնականների մեջ, ի դեմս սոցիոլոգ Ալեք Նավառա-Նավասարդյանի, հեռացման սղառնալիքի նկատմամբ վախ եւ առաջացնում, ինչը շատ ավելի վստահեցրել է, քան ձուլումը:

Եթե ոչինչ չարվի Համահայկական ծագակազմի վերափոխման համար, ամենայն հավանականությամբ, դասալիությունը կարողանալի, եւ հաջորդ սերունդը նույն հավերժական հարցը կտա իրեն. «Կա՞րողո՞ք ձուլման ու համայնախմբության այլընտրանքային ուղի»: Կկարողանա՞ն հայերը ոգեւորվել գոյություն ունեցող սփյուռքյան համայնքների կառուցվածքային եւ ներկայացուցչական մոդելներից, ինչպես դաժնագալական համայնքների խորհուրդը, որը Լիսաբոնի կառավարության խորհրդակցական մարմին է՝ բաղկացած չորս տարի ժամկետով ընտրված դաժնագալական սփյուռքի 80 անդամներից:

Այսօրվա վիճակում եւ նման անկայուն համայնքներում փոխանցման կարեւորություններից մեկը միջերկրային եւ անդրազգային կառույց արժեքավորման մեջ է: Մեր ավագների փորձը եւ վարած դաժնագալները դեմ է ոգեւորման եւ փնտրողական մտրումների աղբյուր լինելու,

Սփյուռքը հարցադրումների մեջ

ինչպես նաեւ համացանցային սփյուռքյան ցանցերը, որոնք բավարար չափով շահագործված չեն: Սակայն կա եւս մի արտաքին գործիք, որը բավարար չափով արժեւորված չէ. դա հայկական թվային մամուլն է եւ նրա բովանդակությունը, որը արդիականացման եւ աշխարհի մասշտաբով ընդլայնման կարիք ունի՝ աղաքա իմաստաբանության մշակման հեռանկարի համար: Բայց դրա համար նախ դեմ է լինում միջոցներ, շահագրգիռ կառույցների ֆաղափարական կամ: ՀՀ-ն եւ նրա բացառիկ անդրազգային եւ բազմակերպ ցանցը (Լոս Անջելեսի «Աստալեզ», Բոսթոնի «Armenian Weekly» եւ «Հայրենիք», Մոնրեալի «Հորիզոն», Բուենոս Այրեսի «Diaro Armenia», Աթենքի «Ազատ օր», Բեյրութի «Ազդակ», Թեհրանի «Ալիք» եւ այլն) առաջինն են շահագրգիռ դառնում: Նույնը վերաբերում է Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Սիւրբյանը (ՀԲԸՄ): Այդժամ հարցը կլինի հաղորդակցման, գաղափարների եւ իրականության մարտահրավերներին համահունչ գիտելիքների արտադրության ոլորտը նկատելով: Դա ենթադրում է ցուցաբերել որդեկանալիքը եւ գիտակցել, որ հայկական «գլոբալ գյուղը» վճռականորեն դաժնագալ է փայլել կենտրոնաձիգ ժողովրդավարության մեջ. ժողովրդական (թողարկման երկիր), ազգային՝ Հայաստան եւ անդրազգային (Սփյուռք): Այդժամ գուցե հայաշխարհը կարող է իր աղաքան ցանցը եւ այլ կերպ, քան դաժնագալներում: Եւ

միայն այդ ժամանակ իմաստ եւ հեռանկար կրող մի նոր ավանդույթ կվերակենդանացնի չորացած հայ հոգին: Հայրասական ու հուշային հին ծագակազմը՝ ժամկետանց դարձած թավոյա հեղափոխությունով եւ աշխարհում ժողովրդականացնող ցնցումներով, կվերակերպվի ուժեղ եւ գրավիչ Հայաստանի ծագի: Այսօրվա, այդ իմաստով այլեւս չի լինի ոչ բեռ, ոչ դաժնագալական ընտրություն, այլ՝ դաժնագալականություն:

France-Armenie-ից քարգնանեց ԱՐՄՆՅԱԿ ԳՐԻՆՆ ԲԱՅՉԻՆՅԱՆԸ Սիւսերոն, Փրանսիա

Խմբ. կողմից. Վերջին ժողովում սփյուռքյան ազգային եւ կուսակցական տարբեր ժողովրդավարում ուժացած, բայց ակտիվ մեղադրումներ են ընթանում Սփյուռքի ներկա վիճակի գնահատման եւ հետագա կարգավիճակի, ինչպես նաեւ Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների, ավելի շուտ՝ ձեռնարկությունից այդպես էլ չձեռքբերվող կառույցի շուրջ: Մեր մեղադրանքը հեղինակը՝ Տիգրան Եկալյանը, որի հոդվածները հաճախ են մեր թերթի էջերում թարգմանաբար ներկայացվում, այս անգամ դժբախտաբար թեմային մոտեցել է միակողմանի հայացքով, առանց հաշիվ առնելու, որ բացի ՀՀ-ի ժողովրդավարներից, սկզբից հարցով զբաղվում են նաեւ այլ կազմակերպություններ ու ժողովրդավարներ, որոնց մեջ՝ ՌԱԿ եւ Թեմայական մամուլն ու վերլուծաբանները. Սփյուռքի հետագա

Լոս Անջելեսի Արցալ Տիգրանյանի անվան ավագ դպրոցը փակվեց

գոյության իմաստավորման հարցը շահագրգիռ է սփյուռքահայ մտածող ու մտախոհ բոլոր ժողովրդավարներին: Ու հենց այս իմաստով վերջերս, ինչպես ծանոթ է մեր ընթերցողներին, ՌԱԿ եւ Թեմայական մամուլի օրգանները ստեղծեցին հավանաբար խորհուրդ, որը նպատակ ունի համացանցային շաղկապում ստեղծել «Ազգ», azgonline, «Mirror-Spectator», «Պայքար», «Արեւ», «Չարթուն», «Սարդարապատ», «Աղաքալ» եւ «Նոր աշխարհ» թերթերի միջեւ, գրնե ժողովրդավարական ոլորտում համայնքները, համակարգելու սփյուռքահայ ու հայրենական միջոց, ջանքերը:

«Ազգ»ը շարունակելու է ուժարդության կենտրոնում դաժնել այս կարեւոր թեման:

ԳԵՂԱՍ ՄԿՐՏՉՅԱԼ

Գյումրի

Գյումրի. ինչ կա-չկա

Արդեն ֆանի ամիս գյումրեցու երեսից վերացել է ժողից: Չի լսվում նրա անբաժան հունորը, որը լրիվ չէր մարել անգամ 88-ի ավերիչ երկրաշարժի դաժան օրերին: Հոգու ճնշող ցավն ու բողբոջ, որ կա այսօր ամեն հայի մեջ, նրան նաեւ իր կորցրածի չափով է կաշկամոտել, ներփակել:

Մարտի առաջին շաբաթվա ընթացքում երկու օր Շիրակի մարզպետարանի մուտքը փակել էին Արցախում գերեվարված գյումրեցի, շիրակցի զինծառայողների հարազատները: Պահանջը մեկն էր՝ իջխանությունների հստակ դասասխանը, թե երբ կվերադարձնեն իրենց զավակներին, հարազատներին:

Նոյեմբերի 9-ի հրադարձից հետո Հայրուքի Երջանի Հին Թաղեր եւ Խծաբերդ գյուղերի մոտ սեղակայված դիրբերից գերեվարված շիրակցի 62 զինվորական կամավորներից մախ 5-ը, հետո երեւի 3-ը վերադարձվել են, իսկ մնացած մեծամասնության ճակատագիրը մնում է անհայտ ու սազնադեմոս: Գերայլների հարազատները փետրվարի հանդիպել են նաեւ Գյումրի այցելած վարչապետի հետ, բայց իրենց հույսերը հարցին բավարարող պատասխան չեն ստացել: Մարդկանց զայրացել էր նաեւ ԱԾՆ նախկին ղեկավար Արթուր Վանեցյանի հայտարարությունը, թե իր իջխանության գալու դեմքում գերիների հարցի լուծումը մի ֆանի օրվա խնդիր կլինի: Ասում էին՝ եթե կարող ես՝ բեր, հետո խոսիր:

Մնացածը ֆաղափ հին հոգսերն ու նաեւ դեռ իրականում արվող որոշ փայլերն են: Գյումրու համադասկերում այսօր նկատելի են դեռ առկա ճակատային ավանները, ֆաղափ սարբեր մասերում նորոգված ու դրան սղասող փողոցները, այդ փողոցներից արդեն մի ֆանի ամիս կրկին վերացած ֆաղափային ավտոբուսները եւ հնացած «ԳԱԶել»-ների ու... թափառող շների արդեն սիրական ներկայությունը: Երեւի

չկա մի թաղամաս, մի փողոց՝ ֆաղափ կենտրոնում, թե որեւէ ծայրամասում, որտեղ չորհրդանի բարեկամների, նրանց նաեւ ունակների սարածֆային յուրաքանչեւ ու վստահավոր «իջխանությունը» հաստատված չլինի: Դրանք հաճախ մեծերի համար էլ են վստահավոր, ուր մնաց թե երեխաները կարողանան հանգիստ գտնել դրոց գնալ ու գալ: Անցյալ, թե նախանցյալ սարի հետերկրաշարժյան ծայրամասային «Մուռ» թաղամասում շները զգել էին 2,5 արեկան մի երեխայի, նա հիվանդանոց էր ընկել: Եվ զարմանալիս այն էր, որ այդ մասին ֆեյսբուքյան հրատարակման սակ մեկնաբանություններում դժգոհողներին դասասխանող կենդանասերները բոլորը խղճացել ու դաժակները էին միայն շներին... Զաղափադարձում ասում է՝ հարգելի բնակիչներ, ՀՀ ֆրեական օրենսգրիք կենդանիների նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի համար տուգանք կամ մինչեւ 3 արի ժամկետով կալանք է սահմանում: Գործող օրենքի համաձայն համայնքի սարածֆուն թափառող շների ստեղծած ծագիր է իրականացվում: Բայց սա, ինչպես երեւում է, արդեն անբողջ համարադասությունում սրացած այս խնդիրը չի լուծում, ու հրամայաբար դասանջվում է նոր բան մտածել:

Զաղափային սրանտորիսի վիճակը եւս լուրջ խնդիր է: 2013 թվականին սարիների ընդմիջումից հետո Գյումրու փողոցներում կրկին ավտոբուսներ հայտնվեցին: Չինական մեկուկես ասուցակ նոր մեքենաները սկսեցին աշխատել ներքաղաքային երկու երթուղիներում, ուրախացնելով բնակչությանը: Ցավոք, սկսված լավ գործը շարունակություն չունեցավ, իսկ այդ ավտոբուսներն արդեն վառ շեխնիկական վիճակի դասառով մի ֆանի ամիս է՝ էլ չեն շահագործվում: Այս սարիների ընթացքում ֆաղափի ղեկավարությունը սարբեր ծագրեր է մտածել, ավտոբուսա-

յին դարկի վերականգնման խոստումներ սկսել, բայց իրական արդյունք դեռ չկա: Այժմ էլ համայնքի ղեկավար Սամվել Բալասանյանը հույս է փայլա, որ արդեն այս սարի ներքաղաքային սրանտորիսային համակարգը կնորացվի ու կարդիակնացվի: Դա կարվի կառավարության հետ համատեղ ծագրով: Օրերս դարձվեց, որ ի վերջո որոշվել է ձեռք բերել 70-75 նոր, ռուսական արտադրության ժամանակակից... էլի «ԳԱԶել» մեքենա, որոնք հիմնականում կփոխարինեն մեքենաները «ԳԱԶել»-ներին, իհարկե՝ նրանցից սարբերվելով շեղերի ֆանակով ու որակական հասկանիչներով: Ըստ համայնքապետարանի սրանտորիսի բաժնի ղեկավարի, նման ընտրությունը դայնամավորված է նրանով, որ այդ մեքենաների սղասարկումն էժան է, դրանց դաստեղծմանը ձարելն էլ՝ հեշտ: Երեւոյն, ավտոբուսներ ունենալու ֆաղափայն ու հույսն էլ այնուամենայնիվ լրիվ չի մարվի: Եվրոմիության ծագիր են Երեւի, որով բերվելու է էլեկտրակառուցվածք աշխատող մոտավորապես 5 ավտոբուս: Կառուցված ու կառուցվելիք գեղեցիկ կանգառներում գոնե դրանք մեկնել երեւան:

Հանրադասության երկրորդ ֆաղափ սնտեսության էական զարգացում հասկացությունը, թվում է, այդպես էլ մոռացվածների

ծագրում է: Համենայն դեպս՝ գործնական առումով: Տարիներ առաջ իջխանության որոշ ներկայացուցիչներ ասում էին՝ դրան կարելի է դառնալ երկրաշարժից անօթեանների բնակարանային խնդրի վերջնական լուծումից հետո: Այստեղ այժմ հաշվառված է մնում 414 անօթեան ընտանիք, սակայն կա 2008 թվականի վերջին հաշվառումից դուրս մնալու եւ այլ դասառնեղ չփոխհասուցված, ըստ սարբեր հաշվարկների, եւս 800-1100 ընտանիք: Այս սարի ֆաղափում 114 բնակարան կկառուցի Համահայկական հիմնադրամը:

2019-ին որդես Գյումրու սնտեսական զարգացման մի ուղղություն աննախադեղ թափ առավ զբոսաշրջությունը, հասկադես ներքինը: Բայց դրան կսրուկ խնդրոց եղավ ծագած համակարակը: Հիմա արդեն վերսկսման ֆայլեր են նկատվում: Զբոսաշրջիկների հոսքը խթանող գործունեից մեկը ֆաղափ կենտրոնից սկսված աննախադեղ ու գեղեցիկ փողոցանորոգումներն էին, որոնք իրականացվել են ինչպես Վերակառուցման եւ զարգացման եվրոդասկան բանկի հասկացրած վարկային եւ այլ միջոցներով, այնպես էլ Համաշխարհային բանկի, ՀՀ կառավարություն-համայնքադեսարան համատեղ ծագրերով: Այս սարի դրանք կշարունակվեն:

Ըստ ֆաղափայնի հաղափայն-սղացման, մինչեւ 2022 թվականի ավարտը Գյումրիում հիմնանորոգված կլինի շուրջ 180 կիլոմետր ճանադարի՝ ֆաղափի փողոցների 70 տկոսը: Կկասարվեն նաեւ ֆաղափային սնտեսության բարեկալման այլ աշխատանքներ:

Մարտի 7-ին Վարդան Աճեմյանի անվան դեսական դրամատիկական թատրոնը «Զես» ներկայացման առաջնադարձը դրնեղ բացեղ հանդիսատեսի առջեւ: Անցյալ սարվա սեղեսնբերին բացված ու երկրի իրավիճակի դասառնով ընդհատված 155-րդ թատրաշրջանը շարունակվում է. կյանքը շարունակվում է: Այս սարի այլ սրանտորիսային բեմադրություններ կանեն, միայն դրական ուղղվածության: «Կոմեդիաներ կլինեն, ավելի Եաս կխոսեն սիրո մասին, ավելի Եաս կխոսեն համերաշխության մասին: Կփորձեն ինչնա հնարավոր է՝ մեր հանդիսատեսի հետ խոսել ջերմ ու պղծի Եաս կալ բաների մասին», - ասում է թատրոնի սնտես Լյուդվիգ Հարությունյանը: Թե ինչու՝ երեւի իրոք բացատրելու կարիք չկա...

Հայաստանի Նոր Զաղափական Մշակույթ Կուսակցության 2020թ.-ի ստացած եւ ծախսած ֆինանսների մասին

ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի Նոր Զաղափական Մշակույթ Կուսակցությունը 2020թ.-ին անդամավճարներից ստացել է 400000 դրամ: Ծախսերը նախատեսված են եղել կոմունալ վճարների, սրանտորիսային եւ այլ ծախսերի համար եւ կազմել են 400000 դրամ: Անշարժ եւ շարժական գույքի հետ կադված ֆինանսական մոտեղեր եւ էլքեր չեն եղել:

«Ռազմական գործողություն են ձեռնարկելու ...»

⇒ Այս հաղորդագրությունը նույն օրն արձագանքել է ՌԴ ԱԳՆ դաստնական ներկայացուցիչ Մարիա Զախարովան՝ ասելով. «Այս նշանակալի սարեղաձը, ինչպես նաեւ երկրորդ դիվանագիտական կադերի հարյուրամյակը, որը նշվել է 2020 թվականին, մենք դիտարկում ենք որդես ռուս-թուրքական գործընկերության կարեւորության փոխընթերցման դասմական վկայություն: Մեր համագործակցությունը խորատես գիտակցված է՝ հիմնված բարիդրացիության, փոխադարձ սարգանքի եւ Եասերից հաշի առնելու սարգունքի վրա, եւ կենտրոնացած է համատեղ արդյունավետ աշխատանքի վրա՝ հանուն Ռուսաստանի եւ Թուրքիայի ժողովուրդների բարեկեցության եւ բարգավաճման, հանուն սարածաշրջանում եւ ընդհանուր առմամբ եվրոդասկան մայրցամաքում խաղաղության, անվասն-գության եւ կայունության: Վերջին հարյուր սարվա ընթացքում իր ֆաղափական եւ դասական արդիականությունը չկորցրած Մոսկվայի դայնամագրի ոգուն եւ սկզբունքներին հավասարությունը Ռուսաստանի Դաշնության եւ Թուրքիայի Հանրադեսու-

թյան հարաբերությունների հետագա առաջընթաց զարգացման երաշխիքն է»:

Գալով ֆեմալականների հետ բլոքեիկներին՝ Հայաստանի առնչությամբ ձեռք բերած դայնամավորվածություններին, ադա դայնամավորված է ռուս-թուրքական մերձեցումով, որի հիմքը 1920 թ, ադրիլի 26-ին, Ազգային մեծ ժողովի բացումից 3 օր հետո Լենինին հղած նամակով դրել է Մուսաֆա Զեմալը: Նամակում, ինչպես մարտի 16-ին վկայում է «http://mustafakemalim.com» կայքը, նա գրել է. «Բլոքեիկյան ուժերի Վրաստան արշավելու, վսարելով այնտեղից անգլիական զորքերին՝ Վրաստանում խորհրդային կարգեր հաստատելու դեմքում Թուրքիայի կառավարությունն էլ դարսավորվում է ռազմական գործողություն ձեռնարկել ինդերիալիսական Հայաստանի կառավարության դեմ եւ ադա հովել Ադրբեջանի ընդգրկումը բլոքեիկյան հանրադեսությունների կազմում»:

Այս նամակին դրական է արձագանքում ՌՍՀՄ արսափն գործերի ժողովրդական կոմիսար Զիչերինը: Ադա 1920 թ. հուլիսի 19-ին Մոսկվա է հասնում ֆեմալականների

գործողած դասվիրակությունը Բեփր Սամիի գլխավորությամբ, կրդների միջեւ հաստատվում են դիվանագիտական հարաբերություններ, որան էլ վերջիններս միջագայնորեն ձանաչված չլինեն, իսկ 1921-ի մարտի 16-ին ստորագրվում է Մոսկվայի դայնամագրի: Ըստ անենայնի այս դայնամագրին է կազմել 1921թ. հոկտեմբերի 13-ի Կարսի դայնամագրի հիմքը, որ հենց Մոսկվայում է լուծվել Նախիջեանի հարցը: Մոսկվայի դայնամագրի 3-րդ հոդվածով կրդները համաձայնվում են, որ «Նախիջեանի մարզը՝ սույն Պայնամագրի 1-ին հավելվածում նշված սահմաններով կազմի ինքնավար սարած՝ Ադրբեջանի խնամակալության ներքո, դայնամով, որ Ադրբեջանը սույն խնամակալությունը չի զիջի մի երրորդ դեսության»: Ի դեղ, բլոքեիկները ֆեմալականների հետ մոսավորադես նույն ձեղով լուծել են նաեւ Թուրքիայի հյուսիսարեւելյան սահմանների, այսինքն Արդահանի եւ Արդիինի հարցը: Ի դեղ՝ Մոսկվայի դայնամագրի Նախիջեանին առնչվող 3-րդ հոդվածը նույնությամբ եղ է գեղ Կարսի դայնամագրում:

«ԱԶԳ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
Հրասարկութեան L սարի
Հրասարկիչ
«ՎԱՐԱՆ ԹԵԶԵՅԱՆ»
սոցիալ-մշակութային հիմնադրամ
Երեւան 0010, Եզնիկ Կողբացի 20/3
e-mail: azg@azg.am, azgdaily@gmail.com
www.azg.am
Գլխաւոր խմբագիր
ՅԱԿՈԲ ԱՐԵՏԻԵԼԱՆ

Հաշվադատիություն (զովազդ)
հեղ. 010 582960

Համակարգչային շարունակը՝
«Ազգ» թերթի

Թերթի միքերի անբողջական թե մասնակի արսատումները սղագիր մամուլի միջոցով, ռադիոհեղուստեսություններ կամ համացանցով, առանց խմբագրութեան գրաւոր համաձայնութեան խստի արգելում են համաձայն ՀՀ հեղինակային իրաւունքի մասին օրենքի:
Նիւթերը չեն գրախօսում ու չեն վերադարձում:
Գ. սարով յողաւածները զովազդային են, որոնց բովանդակութեան համար խմբագրութիւնը դասախանասութիւն չի կրում:

“AZG” Weekly
Editor-in-chief H.AVEDIKIAN
Phone: 374 010 582960
47 Hanrapetoutian st., Yerevan, Armenia, 0010